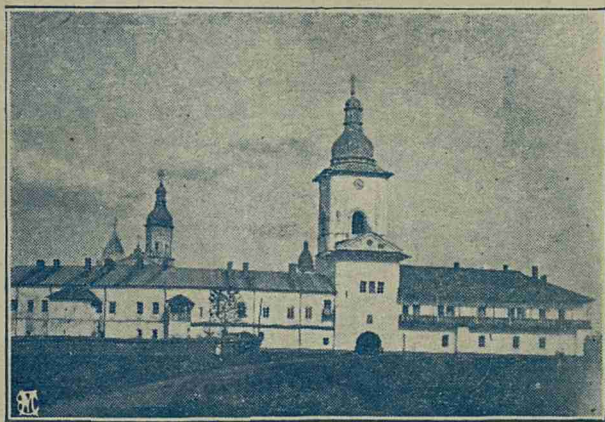

N. IORGA

MĂNĂSTIREA NEAMȚULUI

**VIAȚĂ CĂLUGĂREASCĂ ȘI
MUNCA PENTRU CULTURĂ**

EDIȚIA III-a
INGRIJITĂ DE MĂNĂSTIRE

EDITURA TIPOGRAFIEI MĂNĂSTIRII NEAMȚU

N. IORGA

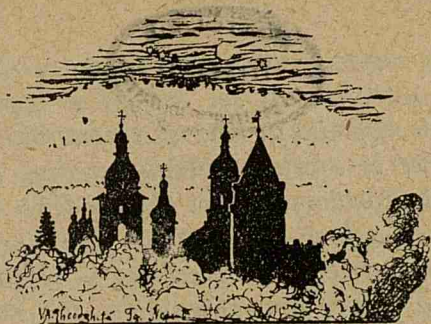
MONASTIREA NEAMȚULUI

**VIAȚĂ CĂLUGĂREASCĂ ȘI
MUNCĂ PENTRU CULTURĂ**

EDITURA TIPOGRAFIEI MONASTIRII NEAMȚU
1925

PREFAȚĂ

Această cârticică are un scop îndoit :

Întăiu să dea călugărilor din Neamț și de a-iurea o icoană a vieții monahale cele mai vechi și strălucite începuturi și cu roade mai bogate de gospodărie și cultură, în timpurile cele bune, să li amintească deci folosul ce au adus Bisericii, neamului, țării, -înnaintașii lor harnici și plini de râvna lucrurilor curate și înnalte, cum sânt curate și înnalte cerurile spre care credința se îndreaptă, în avântul ei sigur.

Al doilea, să-i ajute pe părinții nemțeni, ca și pe cercetătorii cei înțelegători, cuviincioși și în-suflețiți de sentimente religioase, ai monastirii — căci ceilalți oaspeți : trecători în goana după distracții, doritori de întreținere gratuită și co-

loniști de vacanță cari ignorează monastirea vecină, nu merită decât uși închise și izgonire — a cunoaște bogățiile de artă și venerabilele amintiri istorice ce cuprinde, dându-le cetirea ori traducerea în românește a inscripțiilor de pe odoare.

Lucrarea a fost alcătuită din reproducerea — dar și din revederea și corectarea — părților privitoare la Neamț din alte scrieri ale mele: un articol în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“ pe 1910, partea „Despre Monastirea Neamțului“ dintr'un memoriu tipărit în „Analele Academiei Române“, XXXVI, și „Istoria Literaturii Române“, în secolul al XVIII-lea, II. Capitole întregi au fost însă scrise din nou, așa încât această modestă scriere poate să revendice și un oarecare drept de noutate.

Doresc să vie vremea când istoria monastirii să se scrie bogat și, întru cât omeneste e cu putință, deplin. Aș vroi însă ca acel scriitor să fie și un om cu simțire pentru lucrurile de care va vorbi și, dacă se poate, și cu cât talent trebuie pentru a face din făina amestecată cu tărâță a erudiției pânea hrănitoare de suflet.

N. IORGA

MONASTIREA NEAMȚULUI

VIAȚĂ CĂLUGĂREASCĂ ȘI
MUNCĂ PENTRU CULTURĂ

I.

Vremea cea mai veche. — Înainte de Ștefan fiul lui Alexandru.

E aproape sigur că monastirea Neamțului, căreia-i era păstrat un așa de mare viitor cultural în mai multe epoce ale civilizației românești, a fost înălțată de Petru-Vodă cel d'întăiu, al Mușatei, (1378-c. 1393), care e, de altminterea, prin bisericile lui ortodoxe (la Siretiu și la Mirăuți lângă Suceava) și prin acelea catolice, ale mamei sale Margareta, la Siretiu, cel d'întăiu ziditor între Domnii Moldovei. În monastirea de la Rădăuți nu se află, printre pietrele puse de Ștefan-cel-Mare înaintașilor și rudelor lui, aceia a lui Petru. Iar în noua biserică făcută de același Ștefan la Neamț, dacă este, la stânga, în odaia morților, lespeda scrisă a celui de-al doilea ctitor al vechii clădiri nemțene, Ștefan al lui Alexandru-cel-Bun (de la 1434), e slobod locul din dreapta, unde fără în-

doială a fost la început pomenirea săpată a ctitorului de la început. Astfel, argumente hotărâtoare se pot aduce în sprijinul tradiției, păstrate în povestiri mai târzii, care vorbește de călugării de carte sârbească, veniți supt Petru-Vodă, firește, de la Tismana și Vodița, cele d'întăiu lăcașuri de cultură slavonă întemeiate de Sârbul Nicodim, care tocmai atunci ajunsese a stăpâni toată viața noastră monahală.

Un astfel de „Sârb“ era și ruda lui Alexandru cel-Bun, *Iosif*, care luptă câțva timp împotriva înrâuririi ierarhice constantinopolitane până ajunsese Mitropolit, recunoscut și de Patriarhul ecumenic, al Moldovei, abia organizate de domnescul său consăngean și ocrotitor. Ca și Bistrița, Neamțul era de o potrivă ctitoria lui Alexandru și a Vlădicăi pe care el îl voise și-l așezase în Scaunul de păstorie. Intre Neamț și Bistrița, ¹⁾ cu toată depărtarea, se statornicia, deci, de Iosif în persoana învățatului călugăr Domentian, la 1407, o legătură pe care după trei-patru sute de ani era s'o

---

1) Actul din 1388 privitor la Bistrița și la „popa Pafnutie“, egumenul ei, citat în teza despre *Iosif Mușat* (București, 1898) de păr. I. A. Grigoriu, probabil după arhimandritul Narcis Crețulescu (orice indicație lipsește) rămâne deocamdată foarte suspect.

încheie Paisie reformatorul între Neamț și Secul vecin, făcut de Nistor Ureche numai la sfârșitul veacului al XVI-lea.

Ni s'a păstrat actul, cel mai vechiu cu privire la Neamț, prin care se statornicește această legătură între Neamț și Bistrița. În românește, el are acest cuprins:

„Prea-sfințitul Mitropolit chir Iosif al Moldovlahiei, cu buna îngăduire a lui Dumnezeu și a Precistei Maicei lui și a cinstitei lui Înălțări, (hramul) monastirii Vlădiciei Mele din Neamț, bine am voit Vlădicia Mea și cu fiul Vlădiciei Mele Io Alexandru Voevod, Domnul țării Moldovei, și am dat această monastire mai sus zisă popei ¹⁾ lui chir Domentian, tot așa și monastirea Adormirea Precistei Născătoare de Dumnezeu care este la Bistrița, ca să fie acele monastiri nedespărțite una de alta, ca unele ce sînt amîndouă ale Vlădiciei Mele, și deci am însărcinat pe boierul Voevodului, pe jupânul Petru Ureaclea, ca să dea toate cele ce se vor afla în acele mai sus zise monastiri, în

---

1) „Popă“, ca egumen, „părinte“ (compară, la Apusenl : Papă), i se zicea și lui Nicodim. Deci încă o dovadă despre legăturile Neamțului cu monastirile oltene ale acestuia.

mânile poppei chir Domentian : ori cărți, ori svite, ori vase, toate de la mare la mic ; asemenea și cele din afară ce vor fi : două sate monastirești, la gura Neamțului, unul de o parte a Neamțului și altul de cealaltă parte, care i le-au fost dat întru sfinți răposatul Domn Io Petru Voevod, și două mori de apă și două vii, una care este dată de Petru Voevod, și alta este cumpărată de Vlădicia Mea, și oile monastirești și boii și caii și albinele și toate, mici și mari, — în mânilor popei chir Domentian, ca să le păzească și să li aibă grija în viața lui, iar după trecerea lui la Domnul, atunci să vie după dânsul acela pe care-l va fi însemnat dintre frații săi, ca și acela să fie purtător de grijă în toată viața Vlădiciei Mele. Iar, după trecerea Vlădiciei Mele la Domnul, pe care-l va alege Dumnezeu să fie Mitropolit în Scaunul Vlădiciei Mele, și de asemenea, după moatea fiului Vlădiciei Mele Io Alexandru Voevod, care va fi Domn, ori vre unul din sfetnicii lui, și va strica această scrisoare, ori n'o va întări, să-l judece Dumnezeu și Precista Maica sa, și să fie afurisit de cei 318 părinți purtători de Dumnezeu, și să aibă parte cu Iuda, Și s'a scris aceasta în anul

6915 (de la Facerea Lumii), luna lui Ianuar 7 zile.
Eu Gârd am scris ¹⁾.”

Rânduielele domnești pentru monastirile Tismana și Vodița prevăd tot așa ca, la așezarea unui nou egumen, Domnul să nu se amestece, ci călugării să fie „de sine stăpânitori în amândouă monastirile”, alegându-și „pe cine vor binevoi ei” așa încât să nu se schimbe nimic din „datina lui Nicodim” ²⁾. E, cum se vede, tocmai starea delucruri de la Neamț, care fusese făcută de Petru-Vodă cu același rost.

Intr'o poiană din codrii cei mari vor fi făcut deci răspânditorii de cucernicie adevărată și de învățătură bisericească *Sofronie, Pimen și Siluan*, întemeetorii după legendă, schitul lor. Petru Mușat îl va fi înnoit *din piatră*, făcându-se ctitor în locul lor și dărând satele cele două de lângă pârâul Neamțului, de unde monastirea, ca și cetatea vecină, și-au luat numele. Iosif va fi fost încă de atunci întâiul adevărat egumen al monastirii. Când ierarhul din Haliciu îl făcu episcop, un *Isac* îi luă

1) Originalul slavon în Arhivele Statului; publicat de H. Jdeu în *Arhiva Istorică*, I. 1, pp. 140-1

2) *Ibid.*, p. 20. Și Ștefulescu, *Monastirea Tismana* ediția a 2-a, București 1903.

locul. Domentian de la 1407 ar fi al treilea, — iar ținând samă de monahii pribegi ai celui d'întăiu început, al patrulea, — din stareți. Moșiile date de Petru Mușat făceau monastirii o bogată avere: Iosif le și pomenește în dania lui. Petru Ureche, „Ureaclea“, care le dă în mâna lui Domentian, joacă un rol asămănător cu al „advocaților“, adică al al vechililor, ocrotitori și administratori pe lângă monastirile din Apus. Iosif muri peste câțiva ani ca schivnic lângă locașul său al monastirii Neamțului¹.

II.

Epoca lui Ștefan fiul lui Alexandru.

Al doilea ctitor al Neamțului e Ștefan, fiul lui Alexandru-cel-Bun. Supt el, monastirea fiind păstorită de egumenul *Siluan*, care se pare a fi fost un mare iubitor de carte, de pictură, de broderie și de sculptură, Nemțenii încep a se dovedi meș-

---

1). O monastire a Sf. Dumitru stă alături ca vechime cu aceste alte două: Bistrița și Neamțu. Nu poate fi Moldovița, care e închinată Bunei-Vestiri, nici Rădăuții, cu hramul Sf. Nicolae. Să fie Sf. Dumitru din Suceava, refăcută de Petru Rareș, în locul uncea mai vechi unde să fi slujit călugări?

teri mari în tot felul de lucrări frumoase închinată lui Dumnezeu. Într'o călătorie mai nouă, am cetit, după Melhisedec și eruditul rus care a prădat monastirea de unele din cărțile ei cele mai prețioase ¹, — însemnarea de pe frumoasa Evanghelie scrisă, cu cheltuiala lui Cănda Lațco, pârcălab de Hațeg, de Gavril fiul lui Uric — deci un fecior de boier trecut în viața îngerească — în aproape un an de zile, pe cel mai bun pergament, cu o minunată slovă dreaptă grăunțată, la 1435/1436. Tot sub Siluan s'a cusut aierul păstrat în biserica nouă a monastirii, minunată lucrare, cea mai veche din Moldova, în fire de mătăasă cu colorile discrete. Aici, în inscripția de la 1-lu Septembe 6945 (1437) se spune anume că „a făcut acest aier ieromonahul Siluan egumen de Neamț în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului Io Ștefan Voievod și s'a săvârșit (data).“ Alte vechi manuscrise nemțene, azi la Academia Română, *eărți de citire teologieă mai mult decât de slujbă*, un Ioan-Gură-de-Aur („Mărgărit“), un Ioan Scărariul, — cartea călugărilor, — miscelaneae sau sbornice, sânt din anii 1435-1447.

Aceste cărți toate cad deci între moartea lui

---

1) Iațimirschi.

Alexandru-cel-Bun (1432), care ținea la Bistrița lui, unde-și alesese și locul de îngropare și unde de fapt se odihnește și între uciderea, în Iulie 1447, a lui Ștefan, fiul mai isteț și neastâmpărat al marelui părinte. *Teoctist* cel bun de sfat, ucenic al lui Iosif de sigur, se pregătea atunci într'o chilie a Neamțului pentru marele rost de Mitropolit, pe care-l începu îndată, la 1451. Tot atunci cetatea din apropiere se trezește la o nouă viață supt Duma, fiul lui Limbădulce ori Dulcescul, și Tatarii, prinși de Ștefan, care a înălțat și ziduri nouă la Cetatea-Albă, stau sub porunca pârca-labului domnesc.

Acum se înțelge, după ce ne dăm seama de această vădită iubire a lui Ștefan pentru vechiul lăcaș, întărit de el, al lui Petru cel bătrân, de cuvântul care a făcut pe călugări, în fruntea cărora va fi stat același Siluan, să aducă pios la ei pe ctitorul cel omorât și să-l așeze în cuprinsul bisericii celei mari. Gavril, fiul lui Uric, din partidul și din monastirea lui Ștefan, scrie cu durere pe una din foile „Mărgăritului“ său această pomenire a fărădelegii săvârșite de nepot asupra fratelui criminal, care orbise pe mai marele său Ilie, tatăl lui Roman-Vodă, ajuns acum tânărul ucigaș de

Domn și râvnitor fericit de Domnie: „La leatul 6955 (1447) în luna lui Iulie în 13, tăiatu-s'a capul lui Ștefan-Vodă, Domnul țării Moldovei, fiul lui Alexandru-Voevod, de Roman, fiul lui Ilie-Voevod, și s'a astrucat în monastirea Neamțului“ în 16 zile.

III

Cele d'intăiu odoare.

Odoarele din acest timp păstrate la monastire sunt desigur vrednice să fie descrise și lămurite cu deamănuntul. Lucrul, în argint bătut cu ciocanul, al splendidei legături ce cuprinde Evangheliariul lui Cînda Lațco, nu arată nici o înrîurire bizantină. Acest dintăiu produs păstrat până azi al metalurgiei artistice în țările noastre, e plin de originalitate, urmând, firește în liniile generale tipicul bizantin. Chipurile de sfinți sânt tratate cu o deosebită energie, și mișcarea sigură rămâne încă stângace. Expresia figurilor era imposibilă, dată fiind micimea lor și asprimea procedurii tehnice. Chenarul de pe trei laturi — o a patra rămînd pentru inscripție — e alcătuit din linii curbe

larg dezvoltate, din festoane bogate, în care se vedește arta occidentală.

Frontispiciile Evangheliilor, de o bogată ornamentație, fiind date în publicația Casei Bisericii „Odoare de la Nemț și Secul“ (planșe de Stelian Petrescu), București 1911, numai în negru, nu pot fi studiate încă supt toate raporturile. O cercetare a lor în legătură cu altele și cu modele străine ar trebui să se facă în deosebi.

După această Evanghelie vine ca mai vechiu lucru de artă din monastire prea frumosul *aier*, reprodus astăzi în aceeași colecție de „Odoare„ a Casei Biserici, al lui Ștefan cel ucis. În colțuri sunt chipurile, foarte frumoase, ale Evangheliștilor, cu inscripțiile grecești obișnuite : aàonda, voónda, ke-cràgonda ke lègonda Grecește se înseamnă Iisus întins în mormânt, Maica Domnului, cu o deosebită expresie de durere care-i chinuește fața și însuși titlul tabloului, cusut în albastru șters și aur : o epitáfios La picioarele Domnului o femeie cu ochii închiși își smulge părul : poate fi, în acest chip cu sprincenele dese, negre, însăși înfățișarea Doamnei lui Ștefan. Doi îngeri cu frumoase rîpide, cu aceleași aripi larg desfăcute la capăt, îngenunche jos, doi de o parte, unul de alta,

Cruci cu vârfurile în trei și cuprinse în cerculețe, samănă câmpul.

E o deosebire față de epitaful de la Cozia pe care-l dăduse Tocilescu în ultima ediție a *Istoriei Românilor*, p. 154, și a cărui înfățișare clară se poate vedea astăzi în publicația Museului de Antichități, „Obiecte bisericești studiate și descrise de Sp. Cegăneanu“ (București, 1911). Acolo, în acel „aier“ sârbesc de la începutul veacului al XV-lea sau de la sfârșitul veacului XIV-lea, Maica Domnului, în loc să stea așezată, cu capul plecat spre bocet, îmbrățișază trupul fiului ei, iar la capăt, în locul femeii care și smulge părul, e Iosif „cel cu bun chip“, care cutează numai să atingă marginea mormântului. Sunt numai patru îngeri cu, îmbrăcăminte arhierască, abia înclinați: doi au ripide, dar nu rotunde, ci numai cu aripile de serafimi încrucișate; ceilalți doi, de la margini, par a ținea în mână tolbe cu săgeți. Supt mormânt e numai o împodobire de arabescuri. Grecești sunt toate inscripțiile, deosebite de cele de pe epitaful de la Neamț.

Și, tot așa, alt tip se întâlnește în epitaful de la Dobrovăț (1506), a lui Bogdan, fiul lui Ștefan-cel-Mare, — epitaf pe care-l dă aceeași publicație

a Muzeului. Trupul Domnului e întins pe un giulgiu cu pătrate albe și negre : trei chipuri femeiești se găesc la cap, unul, Maica Domnului, sprijinind capul celui ce se odihnește, precum la picioare doi bărbați susțin picioarele Impunse. Ingerii îngenunchiați sunt sus, și, tot astfel, cei din mijloc n'au ripide în mână ; jos îngenunche însă alți patru, având ripide numai cei din margine. In locul crucilor sunt stele cu opt raze, precum și soarele și luna. Evangheliștii nu lipsesc în colțuri. Toate inscripțiile, chiar și cele grecești, ale lor sunt cu litere slavone.

In sfârșit epitaful de la monastirea Slatina, reprodus în aceeași colecție, are două chipuri femeiești la cap, apoi pe Ioan și pe Iosif, cel dintăiu în atitudinea din „aierul“ de la Cozia, celălt, cu barbă, răzimându-și capul trist pe mână ; iar la picioare, lângă un bărbat cu barba neagră, lungă, e încă o femeie despletită. Sus, cei patru îngeri, doi fără ripide, lângă crucea cu cununa de spini, sulita și buretele ; jos, trei îngeri, din cari cel din mijloc ține fiola cu mir și tabla cu cuiele ; pe lângă stele sunt în câteva locuri mănuche de flori ; o frumoasă tivitură cu stele formează o a doua bandă pe lângă cea cu inscripția.

În acest ultim tip se amestecă astfel cel moldovenesc și cel muntean din veacul al XV-lea.

Iar „aierul“ de la Secul, dat de Mitrofana, soția ctitorului Nistor Ureche, și lucrat în Constantinopol, dă un chip al lui Iisus de o mare fineță, o Maică a Domnului așezată ca în epitaful de la Neamț, un Ioan întocmai ca cel de la Cozia, un Iosif și o mironosiță la picioare, pe când alta strigă cu mâinile la cer lângă Maria. Ingerii sunt cu totul altfel: doi jos lângă mormânt, încunjură un heruvim cu capul între aripi, iar sus zboară, între soare, lună și stele, doi îngeri cu ripide și alți cinci în mișcări neobișnuit de vioaie și originale. Nu lipsesc evangheliștii și tivitura de la margine, în care se văd acum, una după alta, stele și cruci.

O tradiție proprie, o dezvoltare, o îmbogățire, o creștere de viață sunt vădite și arată iarăși, că, oricare ar fi fost nația călugărilor ori femeilor care lucrau epitafele pentru Domnii și boierii noștri, și chiar oricare ar fi fost locul unde le lucrau, datina trebuia strict observată și că elementele nouă se desfăceau numai, în chip firesc, din elementele ei proprii.

În sfârșit, inscripția „aierului“ de la Neamț, cel

d'intăiu în Moldova, e aceasta (după rugăciunea îndătinată :

„A făcut acest aier ieromonahul Siluan, egumenul de Neamț, în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului Ioan Ștefan Voevod, luna lui Septembrie 1, și s'a săvârșit în anul 6945“.

IV.

Ștefan-cel-Mare și monastirea Neamțului

După moartea silnică a lui Ștefan, urmașii acestuia, fratele Petru, nepotul Alexandru, fiul lui Roman, avură mai multă grijă de biserica de lângă apa Siretiului, de Sf. Nicolae din Poiana, de Pobrata. Neamțul era aproape uitat. Dacă supt Ștefan-cel-Mare, aducătorul de liniște, se mai află aici câte un *tachigraf*, se vede bine că întemeietorul Putnei n'avea multă dragoste pentru această monastire, între zidurile căreia pare că rătăcește încă umbra sîngerată a Domnului decapitat, jertfa cea mai crudă a urii care dezbinase până la mormînt pe fiii și pe nepoții bunului Alexandru.

Până a nu zidi încă din temelie Dobrovățul, în codrii Vasluiului, Ștefan, cu cîteva luni înaintea bi-

ruinței sale asupra lui Albert Craiul polon, se gîndi în sfîrșit la Neamț. La 1497, în ziua de 14 Noiembrie, noul lăcaș al Înălțării Domnului era gata și-l sfinția Teoctist, care, se spune de un urmaș pe o *Evanghelie*, superioară în frumuseță operelor de caligrafie ale lui Gavriil călugărul, fusese egumen și în vremea zidirii.

Se pare că, pe urma războaielor, mănăstirea și biserica ei erau mai cu totul ruinate. Ungurii cari în 1467 dădură foc tîrgului Neamțului, vor fi prădat și mănăstirea din apropiere. Turcii vor fi ars-o în 1476, cînd lupta dela Valea-Albă se dădu tocmai în aceste părți nemțene și cînd știm că ei au atacat cetatea vecină, unde se țineau închiși prinșii de legea lor din 1475. Dar Ștefan, care-și căpătase, în 1457, moștenirea părintească prin lupta de la Orbic, în același Ținut, avea o veche datorie de plătit. Cît a durat lucrul, nu ni se spune în inscripție, dar el a fost de sigur mai lung decît pentru alte clădiri, cum se vede, de alminterea, și din inscripția, care va fi mai departe amintită, de pe mormîntul pîrcălabului nemțean Micotă.

Iațimirschi singur dă această inscripție a clopotului, pe care n'am putut-o controla:

„Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sf. Duh Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a făcut acest clopot mănăstirii Neamțului, unde e hramul slăvitei Înălțări a Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Isus Hristos, supt egumenul popa *Pimen*, în anul 6093 (1485), luna lui Septemvrie 1“.

Clopotul e deci mult mai vechiu decît isprăvirea bisericii și arată cînd s'a început ridicarea zidurilor, ba poate chiar data cînd pe din afară, din piatră, clădirea era acum gata. El ar trebui fotografiat cît mai degrabă.

Căci Neamțul, ca și Dobrovățul, pe care însă Ștefan n'ajunse a-l sfinți, înfățișează *ultima fază a arhitecturii moldovenești în vremea lui*, ultima și cea mai îndrăzneată, mai îmbielșugată, mai nouă. Păreții sînt de o înălțime neobișnuită, cuprinzînd un spațiu larg, fereștile dela pridvor au podoabe de un gotic înflorit. După pronaos, la care ducea o ușiță cu obișnuitele cadre întretăiate, deschisă la dreapta, nu în față, intrarea în biserică propriuzisă se face printr'o măreață ușă cu săpăturile nouă și multe. Aici era întăiu cămara ctitorilor, și, dacă

inscripția pusă pe mormîntul lui Petru I-iu s'a pierdut, amintirea lui Ștefan cel asasinat fu statornicită printr-o piatră, pe care Melhisedec a cetit, greșit, chiar amintirea crimei, dar care în adevăr are acest cuprins :

„Această groapă a înfrumusețat-o Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, unchiului său Ștefan Voevod, fiul bătrînului Alexandru Voevod, care a murit și a fost îngropat în anul (6955, luna lui Iulie în 16).

Piatra e foarte frumos săpată; o margine însă i s'a rupt la schimbarea bisericii de Paisie. Stră-nile de astăzi o acopăr: cît de curînd însă ea ar trebui scoasă la lumină, încunjurată cu un grilaj de fier și acoperită cu covorul care ar cruța-o de ștergerea înceată: e doar una din lespezile care acopăr trupuri domnești!

Iar în pronaos chiar, încă dela 1495, *cu doi ani înaintea* de isprăvirea monastirii, Ștefan „înfrumuseță“ mormîntul unui vechiu războinic al său, lui Micotă, care împreună cu Reațeș sau Rețeș, fusese cîțiva ani pîrcălabul său și murise la 1-iu (?) Octombre ca păzitor al cetății de la Neamț, fiind

îngropat în monastire încă înainte de isprăvirea lucrului. Piatra lui zice astfel:

„Acest mormînt este al robului lui Dumnezeu Micotă, pîrcălabul de Neamț, și i l-a împodobit Io Ștefan Voevod al țerii Moldovei. A răposat și a fost îngropat aici la anul 7003, luna lui (Octombrie) 1 (?) [zile].“

În marea biserică se așează acum cu cinste icoana Maicei Domnului, dată după tradiție, de Împăratul bizantin Ioan, cînd străbătu, supt Alexandru-cel-Bun (1424), Moldova, icoană pe care Cesarul din Constantinopol n'a dăruit-o, firește, însuși Neamțului, pe unde, în graba lui, nici n'avea cum să treacă, ci oaspetelui domnesc, din moștenirea căruia o luă apoi Ștefan al lui Alexandru pentru a o dăruia monastirii lui favorite. Ea e acum cu totul refăcută.

Cadrela de podoabe gotice dela proscomidia alipită la dreapta altarului par să arăte că și această parte de zidărie e din zilele lui Ștefan, care mai introducea deci o înnoire în această ultimă clădire a sa.

La intrare, acum, în formă retorică de tot nouă, Ștefan chiamă pe Mîntuitorul însuși ca ocrotitor

al ctitoriei sale. Inscripția lui, între delicate ornamente, de stil apusean, în genul Renașterii, a fost tipărită de Melhisedec : o lectură mai exactă în unele amănunte e aceasta :

„Doamne Iisuse Hristoase, primește acest hram care s'a zidit, cu ajutorul tău, întru slava sfintei și slăvitei dela pământ la cer Înălțare a ta, și tu stăpîne, acopere-ne cu mila ta de acum și până în veac. Ioan Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a binevoit și a început și a zidit acest hram, pentru rugăciunea sa și a Doamnei sale Maria și a fiului său Bogdan și a celorlalți fii ai săi, și s'a săvârșit la anul 7005 [1497], iar al Domniei Sale anul patruzeci și cel d'întăiu curgător, luna lui Noembrie în 14“.

Piatra de închinare, cuprinde am spus, numai *podoabe în stilul Renașterii*. Pe mormântul lui Micotă, ca și pe al lui Ștefan fiul lui Alexandru, nu mai sînt ascuțitele frunze de acant de modă gotică, ci flori pline în același stil italian, care se întîlnesc de alminteri de o bucată de vreme și pe pietrele de mormînt din veacul al XV-lea. Le găsim și pe o piatră care se vede azi lîngă zidul bi-

sericii celei nouă și care pomenește pe un vechiu egumen Hariton, mort la 1536 numai.

Teoctist, sfințitorul monastirii, își va fi avut poate piatra de mormînt în timpul cînd meșterii aduși de Paisie și plătiți din multele milostenii ce putuse strînge, puneau laolaltă lespezile găsite în cuprinsul bisericii sau în preajma ei și le așezau la întîmplare în pridvor. Căci tradiția nu ajunge pentru a explica această însemnare nouă ce se cetește astăzi:

„Aici este înmormîntat Mitropolitul Theoctist, care a sfințit această biserică la 1497, Noembrie 14¹.“

Melhisedec încă dădea traducerea notiței din Evanghelia lui Ioan în care se vorbește și de prada regelui polon Ioan Albert și de atacul Sucevei. Revăzînd-o, o dăm aici, cu cîteva mici îndreptări de formă:

„S'a scris această sfîntă Evangheliie cu dania și învățatura Mitropolitului Teoctist din Suceava care a fost și cărmuitor al sfîntului lăcașului aces-

---

1. Teoctist dăruie Neamțului satul Orăștii pe Moldova. El trimise la Athos, făcînd astfel legătura între monastirea sa și cea mai mare monastire a Răsăritului, pe Visarion, ucenicul său, care scria, la 1503, o carte slavonă în monastirea Zografului. Monastirea Neamțului avea și o carte de la altă monastire atonică, Xenoful.

tuia al Neamțului. În vremea când se zidia această sfântă biserică, cu dania și învățătura lui de Hristos iubitorul Domn al țării Moldovei Io Ștefan Voevod, în acea vreme a venit Albert, craiul leșesc, cu multă putere, și mult a săpat la cetatea Sucevei, și n'a putut lua cetatea și s'a întors în deșert. Iar Ștefan Voevod a mers asupra-i cu putere cu oastea sa și l-a bătut la Cozmin în anul 7005, iar al Domniei Sale anul 40 curgător, luna lui Octomvrie 26, Joi, în ziua de Sfântul Dumitru.

„Și apoi s'a întors din război și a sfințit biserica aceasta, în același an, luna lui Noiembrie în 14; cari și noi ne-am trudit la zidirea ei și cu frații ce erau atunci. Și a scris acest Tetranvangel cel mai sus zis Mitropolitul Teoctist și l-a dat sfintei mănăstiri a Neamțului pentru rugăciunea sa și celor ce vor ceti pe el și vor asculta cu osârdie. Drept aceia cine ar cuteza să-l iea de la sfântul lăcașul acesta și să-l ducă undeva aiurea ori să-l vândă, să fie neiertat de Domnul Nostru Iisus Hristos și de Smerenia Noastră.

„Și s'a scris supt bine-credinciosul Domn al țerii Moldovei Bogdan Voevod, fiul lui Ștefan Voevod, și supt egumenul chir *Partenie*, cu mâna grămăticului Dimitrie, la anul 7020 curgător“.

Teoctist adăusese la zestrea Neamțului această Evanghelie. Ștefan însuși dăruie un Panaghiar, care poartă data de 8 Decembre 7010 (1502).

Inscripția de pe panaghiarul lui Ștefan, care înfățișează, în cadru de filigramă, de o parte Învierea și de alta Înălțarea, dintre care aceasta e interesantă prin mulțimea, gruparea dibace și atitudinea vie a persoanelor, — deosebită de aceia, schematică, în chipuri ce se succedă drepte, din Evanghelia lui Teoctist, — e aceasta :

„Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a făcut acest panaghiar la a lui mănăstire din Neamț, anul 7010, luna Dechemvrie în 8.“

E aproape aceiași stilizare ca în inscripția panaghiarului întru toate asemănător, ce se păstrează la Mitropolia din Iași și al cărui dăruitor către biserica sa din Bacău — a cărei inscripție o tipăream în colecția mea la 1908 și a cărei descriere a dat-o de curând, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, d. Virgil Drăghiceanu, — e Alexandru fiul lui Ștefan:

„Io Alexandru Voevod, fiul lui Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, a făcut acest panaghiar ca să fie la biserica sa din Bacău“.

Au mai fost de sigur discuri, cruci, ripide, per-dele de fir, care s'au risipit, spre marea noastră pagubă artistică. În privința aceasta, Neamțul n'a avut norocul Putnei, mai ferită. În preajma hai-ducilor de peste munte — la 1633 „tălharii lovesc monastirea“ furând și cărțile — și cercetată și de Cazacii lui Sobieski, ea a rămas despoiată de bogăția sa ornamentală.

Ctitoria lui Petru și a celor doi Ștefani dădu, prin *Gheorghie* (Mitropolit de la 1477) și *Teoctist al III-lea* (egumen c. 1483-1510, 1511), doi Mitropoliți nemțeni, prin *Macarie*, cronicarul lui Petru Rareș și egumen aici poate încă de pe la 1511-2 până la 1531, un episcop de Roman și egumenul *Eftimie* (1553-c. 66), apoi pribeag peste munți și Vlădică acolo, scrise aici faptele lui Lăpușneanu cel bătrân. Puțină vreme după moartea noului său ctitor, însăși însemnătatea culturală a monastirii, creată prin voința lui Teoctist, dispărea însă pentru multă vreme. Între puternicele sale ziduri de cetate, ce trăiesc până azi, clădirea sfântă care păstra cenușa lui Petru celui evlavios, tristele rămășițe ale lui Ștefan celui omorât, amintirea venerată a lui Siluan și Teoctist, ca și frumuseța

înfloririi din urmă a artei datorite împărăteștii dărnicii și sfintei evlavii a lui Ștefan-cel-Mare, aștepta pe străinul care acum un veac și jumătate era să-i dea o viață cu totul nouă.

V.

Odoare din veacul al XVI-lea.

Trecem acum, pentru această vreme, la odoarele păstrate încă de monastire.

Pe la anul 1557, scrie la Neamț ierodiaconul Ilarion, unul din ucenicii lui Gheorghie Nemțeanul.

Pe piatra ștearsă, și mai ales ciudat săpată, cu mai multe slove pe un cotor,— ca în inscripția principală dela Secul, — care se află azi lângă biserica Sfântul Gheorghie, se dă numele unuia dintre egumenii de atunci :

„Aici zace răposatul fost... egumenul chir *Hariton*, în anul 7044, luna lui Aprilie 7 zile, în zilele Paștilor; eu,... Ștefan... ieromonah, am pus această piatră“.

N'am mai găsit rămășița inscripției de la interesantul adaus arhitectonic, cu ușă mică, încadrată gotic, al veșmântăriei. Melhisedec o dădea astfel (adăugim unele completări firești) :

„[Cu voia Tatălui] și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, adecă eu... [am început și am săvârșit] această clisiarniță în zilele binecinstitorului Domnului nostru Io [Iliăș Voevod, fiul lui Petru Voevod], cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, la anul 7057, luna lui Iunie în 7 zile“.

Episcop de Roman era atunei (1531-58) Macarie, unul din dăruitorii Neamțului, și a lui poate să fi fost inițiativa noii clădiri adause.

Macarie, marele episcop de Roman, cărturarul de slavonește al lui Petru Rareș și al Doamnei lui Elena, „fata de Despot“ sârbesc, izvoditorul de letopiseț împodobit cu stil bizantin, n'a uitat de monastirea lui Ștefan-cel-Mare, și pe o cruce în filigramă se cetește această inscripție slavonă care amintește pe cititorul lăcașului rival al Râșcăi:

„Această cruce a ferecat'o episcopul Macarie.“

Ea a fost deci îmbrăcată cu argint în anii când Macarie, un nemțean și el, cum am văzut, stătea încă în Scaunul de Vlădicie al „Țării-de-jos“.

Pe un Evangheliariu din veul al XVI-lea se cetește această pomenire a altui cărturar, acesta rămas obscur:

„Acest Tetravanghel l-a făcut și l-a ferecat dumnealui Grigorie Ferie Logofătul, la anul...¹“

Iar la urmă :

„Cu buna vrere a Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, a toate văzătorului și prea-bunului Dumnezeu, slavă și mărire, stăpînire și cârmuire acum și în veci fără sfârșit, amîn, cela ce începe și sfârșește orice lucru bun ce întru dânsul se începe.

„A făcut acest Tetravanghel și l-a ferecat jupân Grigorie Fierăvici, al treilea Logofăt, și l-a dat la Monastirea Neamțului, unde este hram Înălțarea Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Hristos, cu rugăciunea sa, în toate zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Domn Io Alexandru Voevod. S'a scris acesta cu mâna celui mai mic între monahi Evloghie, la Mănăstirea Putna, în anul 7063, luna lui August în 6 zile.“

Și un alt Nemțean, cititor și el — ca și Macarie —

1) V. în Melhisedec. *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, II¹, p. 141, însemnarea cealaltă (necopiată de mine) de pe Evanghelia din 1553 : dată de Grigorie Fierăvici treti Logofăt și de soția sa, Frosina, în mâinile egumenului Eftimie, odată cu „două bucăți de sat, cu moară, la Valea-Albă“, întărindu-se dănia și de episcopul de Roman Macarie.

de monastire rivală, întemeietorul Pobratei, unde erau să se coboare trupurile Domnilor noi din neamul lui Petru Rareș, Grigorie Roșca, n'a uitat cu totul zidirea lui Ștefan-cel-Mare. Pe cotorul unei cruci cu trei ramuri purtând în ele iconițe delicat săpate în lemn, se citește :

„Această cruce a făcut-o și a ferecat-o chir Grigorie de Neamț Mitropolit de Suceava și a dat-o spre pomenirea sa Mănăstirii Neamțului, unde e hram [Sfânta Înălțare] a Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Hristos, în anul 7068, luna lui Dechembrie în 25.

Moaștele Sfântului Marelui Mucenic Teodor Tiron:

nouăzeci și doi aspri gata pentru argint.
cincizeci de aspri gata pentru lemnul crucii.
cincizeci pentru pietrele scumpe și pentru mărgăritare.

Nouă galbeni ungurești pentru aurul de poleit.
Treizeci și doi de zloți pentru facerea lucrului.“

Meșterul și-a însemnat numele: „a săpat popa Nichifor“.

Pe o [cruce se pomenesc, în sfârșit, Crîstea Jit-

nicerul și Maria, cari o dăruiesc în vremea lui Alexandru-Vodă Lăpușneanu. Ea lipsește din albumul *Odoarelor*. Inscripția e aceasta:

„Această cruce a făcut-o și a ferecat-o dumnea-lui Cristea Jitnicerul Sucevei și doamna lui Maria, și au dat-o la Mănăstirea Neamțului, unde este hram Înălțarea Domnului Dumnezeu și Mântuitorului Nostru Isus Hristos, spre rugăciune și eși și pentru sufletul [său] și al părinților săi, la anul 7066 (1558), luna lui Maiu în 26.“

Pe fund meșterul și-a scris numele: „ieromonahul Vasilie“.

VI.

Decădere în veacul al XVIII-lea până la reforma lui Paisie.

La începutul veacului al XVII-lea, se mai îngropau la Neamț boieri mari, dintr-o rudele pârcălabilor de Neamț, din vecinătate. Astfel lângă scările bisericuței Bogoslovul, cu totul părăsită, zace o frumoasă piatră, de pe la 7118 probabil, care fusese așezată pe rămășițele lui Ienache fiul lui Gheorghe pârcălabul de Neamț, care, dacă e același cu Ghe-

orghe Izlozeanul, ținea, se pare, pe o fiică a lui Ieremia Movilă:

„A răposat robul lui Dumnezeu Ienachi fiul lui Gheorghe pârcălab de Neamț, în [zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului] Ștefan Voevod, la anul 7118 (?), luna lui August.“

Ștefan Toșca, căci de el e vorba, a început însă cea dintâi Domnie numai la 7119 (1611) și a stăpânit până la 1615; a doua cărmuire a lui ține de la 1621 la 1723. Ultimele litere, cu valoare de cifre, sânt de altminteră cu totul neclare. La Neamț, Gheorghe apare ca pârcălab între anii 7112 (1604) și 7115 (1607), — numai supt Ieremia și Constantin Movilă, rudele sale.

Părintele Gh. Manoliu din Soldănești-Hârtop (Suceava) îmi comunica un desen al inscripției ce a găsit cu prilejul săpăturilor făcute în cimitirul satului, unde se văd încă ruinele unei biserici dărâmate la 1844:

„A făcut și împodobit dumnealui Gheorghie pârcălabul și doamna lui Anghilina, fiului său Ionascu în anul “

Acest pârcălab Gheorghie pare a fi însă altul.

Pentru Vasile Lupă, ziditor al Trei-Ierarhilor și

Goliei, pentru Gheorghe Ștefan, care-și făcu monastirea la Cașin, lângă moșiile sale băcăuane și putnene, Neamțul n'are însemnătate. Totuși părinții acestui din urmă, pomeniți și la Biserici, nu uitară vechea monastire. Pe un frumos discos se cetește :

„Acest discos l-au făcut Dumitrașco Ștefan Mare-Logofăt și Doamna lui Maria.“

Pe această vreme cârmuia în monastire bătrânul *Dosoftciu*, de postrig de la Pobrata, care se învrednici să fie duhovnicul marelui Mitropolit Varlaam, fost călugăr în chiliile vecine ale Secului.

Urmașul lui e, în 1601 Teofil (Tofil) ¹⁾. La 1675 se găsește ca proegumen Simion.

Nemțenii cari ajungeau la un Scaun de episcop — de obicei la Roman — obișnuiau însă a se îngropa aici, precum episcopii de Roman de postrig dela Secul cereau a fi înmormântați acolo. Pe o piatră în pridvor cetim :

„Aice suptu această piază odihnesc...“

Apoi slavonește :

„A făcut șiși Pavel fost episcop de Roman, în zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului...“

---

1) Alt egumen la Neamț e al *Sf. Nicolae din Cetate*, care primia în 1654 danii de la Nicolae Ureche.

Numai câțva timp după îngroparea lui Pavel, mort cam pe la 1616, Polonii intrau aici ca vizitatori, căci cetim acest grafit latin:

„Hic fuit Albertus Nosilowski Poloni (*sic*), ano (*sic*) 1636 ¹⁾ (1696?).“

Peste o jumătate de veac, joimirii regelui Ioan Sobieski, stăpâni în cetatea vecină ²⁾, se așezară și în monastire, rămânând până la pacea din 1699.

După plecarea lor, călugării se întoarseră de la Strâmba, aducând cu ei icoana făcătoare de minuni. Atunci începu în aceste părți bună viață călugărească după datinile nouă din Rusia, Pahomie, ctitorul de la Pocrov, care se și duse în curând peste Nistru, fără să uite însă locurile unde-și închinase întâiu lui Dumnezeu viața și unde trimețea necontentit, ori făcea să se dăruiască de alții, cărți folositoare de suflet.

Pe altă piatră găsim un alt nume de Vlădică al Romanului, din veacul al XVIII-lea:

Aici se odihnește cel întru sfinți răposat părintele nostru chir Teofan ³⁾ episcopul de Roman, la anul 7251 (1753), luna lui Septembrie 1.“

1) „Aici a fost Polonul Albert Nosilowski, la anul 1631“

2) Unde erau pârçalabi la 1681 Dumitrașco Nechițel și Iftimie Boțul.

3) Teofil, se pare,

Între cei ce într'o vreme mai nouă fac danii Neamțului e și egumenul Grigorie Dinga.

Pe un panaghiar se cetește această inscripție a lui :

„Acest Panaghiar l-a făcut *Grigorie Dinga*, la anul 7258.,,

El era egumen deci la această dată, după un *Ghedeon Dinga*, din 1749. Un al treilea din familie fu unul din ultimii egumeni nemțeni de vechiu regim, după datină, precum se vede din aceste rânduri pe un aghiasmataru :

„Astă cărștelniță este a sfintei mănăstiri Neamțului, făcută dinu argintul mănăstirii, prinu silința Sfinției Sale egumenu *Venedictu Dinga* s'au datu, monahu Mitrofanu; leatu 7284 (1775), Dech. 2 — 100 lei.

Pe atunci începătorul curentului către schimnicia rusească, urmașul lui Teofil, Ioanichie al Romanului, următor al școlii Sfântului Dimitrie din Rostov, întemeietorul celor d'întăiu sihăstriei în munte, lasă să fie înmormântat aici, la 1769, puindu-i-se piatra însă numai mult mai târziu :

„Aici odihnește robul lui Dumnezeu chir Ionichie episcop Romanului, ctitorul sfintei mănăstiri

Neamțului, care s'au prestăvitu la anul 7277, Fev. 15. S'au săpat și s'au înfrumsețat după 33 de ani a răposării Preosfinției Sale cu cheltuiala mănăstirii, prin silința starețului Dorotheiu..., în zilele prea-înnălțatului Domn Alexandru Nicolae Suțul V[oe]vod, la anul 1802, lune 20.“

Atfel monastirea nu mai însemna nimic pentru cultură. Egumenul Varlaam, de la 1764-6, se în-deletnicia mai mult cu darea locurilor de casă din Târgu-Neamțului la Evrei pripășiți, cari aveau să răspundă către dânsul două oacă de ceară sau 10 orți pe an; și egumenul el însuși își cumpăra locuri acolo, lângă clienții săi „Iosif Jidovul“ și „Iancu Jidovul“¹⁾.

VII.

P a i s i e .

O bogată carte de istorie culturală s'ar putea scrie de cine ar cerceta în toate amănuntele ei activitatea, producătoare de neconținută lumină și de fapte rodnice, a singurului pribeag folositor care ni-a venit de peste Nistru, Paisie, care a res-

1) Și monastirea avea în târg o casă, care arde în 1679.

tabilit legătura dintre Neamț și Secul cu același gând ca și al vechiului ctitor român, de neam domnesc, Iosif Mitropolitul.

Paisie Velicovschi sau Velitcovschi era un Malorus, născut la Pultava, unde era pe atunci Mitropolit poate vestitul cărturar grec Evghenie Bulgaris. Tatăl său, un protopop, îl trimise la școală în Chiev. Călugarindu-se, el fu prigonit de Poloni, cari umblau, ca și Austriacii, după mântuirea sufletului supușilor lor prin unirea cu Biserica Romană. Părăsi deci mănăstirea, în care nu era lăsat în pace, și se întoarse în vechiul centru ortodox al Chievului, unde intră în Lavra, cu viața aspră, a Pecerscăi, în care trăia amintirea marelui Mitropolit Petru Movilă. De aici, crezând că simte în el o chemare deosebită, îndemnat de zelul său pentru lățirea și purificarea „pravoslaviei“ în țările amenințate de pervertire sau cuprinse de barbarie, el trecu în Moldova, iar din această țară, socotind că n'a venit vremea de a-și începe opera, — în Țara-Românească.

Aici găsi, la Poiana Mărului, „unde iaste obște de Ruși, minunată“, un cunoscut, un tovarăș de idei și un tovarăș de muncă. Era Vasilie, și el un *Slovean* și un predicator al culturii reformei bi-

sericești; cel mai mic între schimonahi Vasilie, starețul Poenii Mărului, din țara Ungrovlahiei“, care primi de la patriarhul Silvestru, al Antiohiei, „înnaintea prea-luminatei feații Măriei Sale Io Constantin Nicolae, Domnul Ungrovlahiei, — carele au fost în orașul Bucureștilor — la anul 1749“, ordinul de a „grăi și a scrie împotriva... celor ce învață ca să mânânce carne călugării“. Vasilie scrise deci „Intrebătoarele răspunsuri, adunate din Sfințita Scriptură“, care se tipăriră apoi la Neamț în 1816.

Aici stătu Paisie supt egumenia lui Vasilie mai mult de trei ani de zile, învățând românește. Se duse pe urmă la Atos, unde intră în monastirea Pantocratorului, împărțindu-și vremea între săparea lingurilor și predică. Ascultându-i cuvântările românești, opt ucenici se adunară în jurul lui. Un al noulea fu călugărul Macarie din București, care a fost pentru Paisie dascălul de grecește: e fără îndoială acel Macarie ieromonahul, fost arhimandrit de Bistrița, care a făcut o gramatică și un dicționar de un mare preț pentru vremea lui, și de la care mai avem o traducere a lui Teodoret (1787), o Viață a Sf. Ioan Damaschin și o Bucoavnă.

Sfătuit de patriarhul Serafim, Paisie, care ajunsese un personagiu însemnat, întemeie schitul Sf. Ilie, unde se adună și Sloveni, așa încât predica trebui să se facă de aici înainte în două limbi. Crescând numărul ucenicilor până la patruzeci, Paisie căpătă pentru „soborul“ său monastirea Simopetra, dar, supărat în acest nou adăpost de împrumutătorii turci ai Lavrei, el o ocupă numai trei luni.

După aceasta se sui pe două corăbii cu ascultătorii săi și, prin Constantinopol, ajunse la Galați. Se așază întâiu la schitul Vărzărești, unde-și lăasă călugării. Intovărășit numai de doi dintre dânșii, el merse la București, unde se înfățișă înaintea sfântului Mitropolit Grigorie. Ii ceru o monastire, în care să puie în practică *regula* sa călugărească reformată.

Necăpătând-o, se întoarse în Moldova și făcu aceiași cerere Mitropolitului din Iași, Gavriil Calimah. Acesta-l ascultă mai bucuros și-i dădu pe samă Dragomirna. Aici se așază în Septembrie 1763, cu șizeci și patru de frați, cari primiseră „rânduiala soborului celui paisicesc“, alcătuită încă de la 23 April precedent.

La Dragomirna stătu Paisie mai mult de zece

ani de zile, îmbunătățind moravurile călugărilor, făcându-i să trăiască o viață curată, învățându-i să copieze, să traducă, să prelucreze cărțile bisericești, de care se simția nevoie în Moldova. Văzând, scrie unul dintre elevii săi, Ștefan Ierodiaconul „pre blagocestivul neamul acesta românesc lipsit de cuvântul lui Dumnezeu și de învățăturile Sfinților Părinți și dascăli ai Bisericii noastre“, el începu însuși să transcrie, în frumoasa sa scrisoare ceteață, comentarii și cărți de lămurire a dogmei. Tot el tălmăcia asemenea scrieri din slavonește, cu „Slovenii“ săi, pe când acei ce știau grecește prefăceau din această limbă în românește, — începându-se astfel aici, ca și în Țara-Românească, supt prelații eșiți din școala de monastire de la Râmnic, opera grea de a prefăce din nou, după originalele elinești, opere care fuseseră tălmăcite întâiu după versiuni slavone.

În Dragomirna cu toate că viața nu era o petrecere ori o trândăvie cucernică, numărul călugărilor se ridică până la 350.

Aici credea Paisie că-și va săvârși harnica vieață, când interveni ocuparea Bucovinei de Nemți, de dușmanii „pravoslaviei“, de acei ce aduseseră la lumină și patronaseră Unirea. Paisie nu voi să se

împace cu dânșii și nu era în stare să se împotrivească; deci el alergă la Iași să-și ceară alt adăpost. Grigorie-Vodă Ghica-i dădu atunci monastirea Secul, unde se afla cu ai săi la 14 Octombrie 1775. Aici petrecu el trei ani și nouă luni, până când, călugării lui ne mai putând să încapă în această monastire de mîna a doua, urmașul lui Ghica, Costachi-Vodă Moruzi, adause la darul vechiu pe acel nou al Neamțului, unde se strămută egumenul, generalul copiștilor și traducătorilor, *izvoditorilor și tâlcuitorilor* adecă la 14 August 1779.

Cinsprezece ani „deplin“ lucră el la Neamț pentru binele sufletesc al fraților și al mirenilor din lume, închis „ca într'un mormânt în chilia sa“. Gîndul îi era numai la Dumnezeu, pe care-l slujia în lumea cugetului, și la opera pe care o îndeplinea pentru mărirea lui. Muri la 15 Noembrie 1794, după ce fusese făcut arhimandrit în timpul războiului, de Mitropolitul Ambrosie, venit numai pentru aceasta la Neamț, lăsând după dînsul destui care săi urmeze sfaturile bune și exemplul, mai bun decît dînsele. Iar, ca lucrare originală, îi rămînea pe urmă „Adunarea cuvintelor pentru ascultare“: Corespondența cu Rușii săi de la Pul-

tava, cu ucenicii, — care apăru la Neamț în 1817.

În mâinile tuturor clericilor noștri ar trebui să fie frumoasa scrisoare prin care Paisie vestește pe Domn despre săvârșirea strămutării sale de la lăcașul lui Nistor Ureche la acela al lui Ștefan cel-Mare. E o datorie a o reproduce aici, în cârticica pe care mi-a cerut-o iubirea de cultură și îngrijirea de tot ce privește monastirea sa, a părintelui egumen *Valerie Moglan*.

„Prea-Innălțate Doamne,

„Cum m'am înștiințat din cartea dumisale Vel Logofăt, care, din luminata porunca Măriei Tale, s'au scris cătră mine, cum că adecă, cu hotărâre ai hotărât Măria Ta și cu tot sfatul Măriei Tale ca să ni se dea nouă sfânta mănăstire a Neamțului drept (?) lăcuință, am scris cătră Măria Ta prin trimisul meu, duhovnicul Irinarh ieromonah, pre carele, neputând eu însumi a merge, pentru multa neputința trupului meu, l-am trimis în locul meu, cu multă rugămintă și cu multe lacrimi cătră Măria Ta, ca să te milostivești asupra ticăloșiei mele și să mă ușurezi de sarcina aceasta grea și nu lesne purtată, lăsindu-mă Măria Ta a-mi săvârși rămășița vieții mele la sfânta mănăstire Secul cu frații cei adunați întru numele Domnului, — a-

rătând și câteva pricini pentru care nici cu un chip nu-mi da mâna a mă împovăra cu această înfricoșată povară. Și aveam neclătită nădejde pe Dumnezeu la prea bogată mila Măriei Tale cum cum că te vei milostivi Măria Ta la umilite lacrimile mele și mă vei ușura de această ascultare, și așteptam cu toată bucuria mila Măriei Tale, rugându-mă lui Dumnezeu ziua și noaptea ca să dobândesc dorința sufletului meu. Iară, după ce s'au întors Trimisul meu, Vineri, în Avgust 9 în vremea vecerniei, și l-am întrebat ce au lucrat Dumnezeu prin trimiterea mea aceasta, și duhovnicul, știind așezarea ticălosului meu suflet, ca să nu mă mâhnescă de năprasnă, au dat numai în mânele mele luminată cartea Măriei Tale și a Prea-Sfințitului Stăpân, zicându-mi că, cetindu-le, voi înțelegi, și au ieșit din chilia mea.

„Și eu, după ce au înserat, noaptea la liniște, am deschis cartea Măriei Tale și a Pre-Sfințitului Stăpân, și, după ce le-am cetit, am venit la foarte mare spaimă și minune de lucru ce s'au făcut cu totul peste nădejdea mea. Că, în loc ca să mă ușurez de sarcina aceasta, Măria Ta și Prea-Sfințitul Stăpân îmi porunciți, cu hotărâtă poruncă ca lăsând toate prepusurile și pricinuirea, negreșit

să mă ridic cu o parte din sobor și să merg la sfânta mănăstire Neamțul și să mă așez. Și încă și cu mai multă spaimă m'am spăimântat, văzind condeiuul Măriei Tale, cu această hotărâre a Măriei Tale, cu darea sfintei mănăstiri Neamțului, și spre buna pildă și a celorlalte monastiri sfinte: de acest lucru mai vârtos până la suflet m'am spăimântat; de care și sfinții Părinți cei de săvârșit fugeau. Că cine sânt eu, prea-înălțate Doamne, de unele ca aceste păreri ai primit de ticăloșia mea? Eu sunt slab și neputincios, și mai mort, și cu sufletul și cu trupul. Sufletul meu nu pot să-l îndreptez după voia și poruncile lui Dumnezeu, Soborul părinților, carii peste voia mea s'au adunat cătră ticăloșia mea întru numele Domnului, neputând a mă dezbate de multă rugăciunea lor cea cu lacrimi, va fi mie spre veșnica osândă la ziua judecății. Pentru că nu pociu nici sufletește, nici trupește, a îndrepta la calea poruncilor lui Dumnezeu. Și încă, peste aceia nesuferită sarcină cu care m'am însărcinat, și încă mai cu grea sarcină Măria Ta m'ai însărcinat. O, amar sufletului meu! Și dintr'această pricină s'au rănit inima mea, și amar am plâns toată noaptea aceia, și făcându-se ziuă, am adunat în chilia mea pre toți părinții du-

hovnici, am arătat porunca Măriei Tale și a Prea-Sfințitului Stăpân, plângând amar până la amiază, neputând mintea mea să ajungă cum să scot la cale porunca Măriei Tale. Părinții duhovnici, văvăzind lacrămile mele, mă mângâia în tot chipul ca să nu mă mâhnesc, făgăduindu-se înaintea lui Dumnezeu că, după putința lor, până în sfârșitul vieții lor, să-mi dea mie mână de ajutor.

„Deci și eu, mângâindu-mă oareșice cu mângâierea lor, am început a socoti că, de nu ar fi fost cea deosebită Pronia lui Dumnezeu, spre mai bună întemeierea soborului Părinților, carii pentru mântuirea sufletelor sale multă vreme au pățimit de nepovestită sărăcie și lipsă, foame și goliciune și toată strâmtoarea vieții cu mulțămită cătră Dumnezeu, pentru mântuirea sufletelor sale, — cum ar fi fost cu puțință să treci Măria Ta rugămintea mea cu care m'am rugat cu atâtea lacrămi ca să mă ușurezi de aceasta ? Ci încă mai mult, mai vârtos te-au întărit Duhul Sfânt ca să nu te pleci la lacrămile mele, socotind, ca, și în viața mea, și după moartea mea să fie soborul acesta chivernisit și întemeiat cu toate cele trebuincioase, și, întemeindu-se cu ajutorul lui Dumnezeu, să se facă oareșcare pildă și celorlalte mănăstiri sfințite. Și, socotind că, după

Dumnezeiasca Scriptură, tot sufletul să se supuie stăpânilor celor ce mai mult biruesc, că nu este stăpânie fără numai de la Dumnezeu, și care stăpâni sânt, de la Dumnezeu rânduite sânt, pentru aceia cine se împotrivește stăpânirii, lui Dumnezeu se împotrivește, — m'am supus și eu, din tot sufletul meu și din totă inima, poruncii Măriei Tale și a Preasfințitului Stăpân, ca poruncii lui Dumnezeu, măcar că, și în toate zilele vieții mele, după Dumnezeiasca Scriptură, tuturor stăpâniilor celor de la Dumnezeu rânduite am fost supus și plecat. Cum și de acest lucru m'am rugat Măriei Tale, iară nu m'am împotrivit [să nu fie una ca aceasta.]

„Ci, devremece așa au fost voia lui Dumnezeu și a Măriei Tale și a Preasfințitului Stăpân, m'am supus jugului Dumnezeieștei ascultări și am început a rânduî prin părinții duhovnici, prin frații din soborul nostru, carii să meargă cu mine la sfânta mănăstire a Neamțului, și carii să rămâie la sfânta mănăstire Secului. Li s'au făcut toată gătirea în 4 zile, și, a 5-a zi, Miercuri dimineața, August 14, după Dumnezeiasca Leturghie, trăgându-se clopotul cel mare și ducându-se tot soborul în sfânta biserică, după obicei m'am închinat la sfintele și cinstitele icoane, și am rânduî

pe un duhovnic să rămâe în locul meu, și învățându-l cum să se poarte și cum să povățuiască sufletele fraților la calea mântuirii și să caute bună rânduială cea din lăuntru și cea din afară, după așezământul Sfinților Părinți, așijderea și pe frații carii s'au rânduie acolo să rămâie i-am învățat ca fieștecarele [va] să rămâie dintr'înșii să se supuie celui rânduie de mine, ca însumi mie, după voia poruncilor lui Dumnezeu, petrecând fieștecarele întru cele orânduie slujbe cu frica lui Dumnezeu. Și așa am eșit din biserică și din mănăstire ca să viu la Sfânta Mănăstire Neamțul, — petrecându-mă tot soborul.

„Și era a vedea atuncia, Preaînălțate Doamne, un lucru prea-slăvit: Eu plângeam și mă tânguiam cu nemângâiate lacrimi, rumpîndu-mi-se inima mea, cum pot să mă despart de fiii mei cei iubiți și duhovnicești; așijderea și tot soborul, fii fiind Dumnezeieștii ascultări, după dragostea lor cea după Dumnezeu, care au către ticăloșia mea, plângea și se tânguia cu umilite lacrimi, nevrând a se despărți de mine. Bolnavii cum au putut, au ieșit din bolnițe; mergând eu cătră dânșii să mă ierte, plângea și se tânguia cu umilite lacrimi, cum să se despartă de vederea mea. Deci bolnavii au ră-

mas pe loc, lacrimi curgând pe fețele lor, nepu-
tând să mă petreacă. Iară cellalt sobor, mai cu
toții, m'au petrecut cale ca de un ceas, și pre oare-
carii dintr'înșii, cari era rânduiți să facă privigherea
Maicei lui Dumnezeu, abia i-am îndemnat cu mul-
te lacrimi să se întoarcă înapoi, iară ceilalți,
mai tot soborul, m'au petrecut până la sfânta
mănăstire a Neamțului.

„La care vrând a intra noi, ne-au primit cu în-
tâmpinare frumoasă părinții mănăstirii Neamțului,
cu orânduială ce mi s'au părut și mai presus decât
mi se cădea, cu trasul clopotelor, cu preoții, cu
diaconii, și m'au dus în sfânta biserică cântând ir-
mosul Maicei lui Dumnezeu, și după obișnuita în-
chinăciune la sfintele și cinstitele icoane, am arătat
Sfințiilor Sale părinților cum că venirea mea la
această sfântă mănăstire n'au fost după căutarea
sau voirea mea, ci după hotărârea și porunca
Măriei Tale și a Preasfințitului Stăpân. Cari
văzând-o și Sfinția Lor, m'au primit cu toată
bucuria, și mi-au dat pe seamă toate ale sfintej
biserici, și ce se află în lăuntru în mănăstire ; iară
cele din afară, fiind temeinică vremea lucrului,
nu li-au dat mâna Sfințiilor Sale a da în seamă
toate, și nouă a primi, fără numai așa s'au so-

cotit mai cu vreme, după ce se va aduna pânea și se va face fînul. Chilii, câte s'au putut a se deșerta pentru o parte din soborul nostru, s'au găsit, cu casele de oaspeți, cu eclisiarhia, ca la vre-o 15, părinți duhovnici trei fiind, câte unul la o chilie, ca toată slujba duhovnicească fără de împiedecare să poată a o împlini. Iară ceilalți părinți câte 3 și câte 4 s'au așezat, ca la vr'o 40 de frați, la celelalte chilii împreună și cu copilul Scarlat Roset, pre carele de la sfânta mănăstire Secul l-am adus împreună cu mine. Iară ceilalți frați cari m'au petrecut pre mine, toți au voit să rămâe împreună cu mine; însă neavând unde capul să-și plece, cu multe lacrimi și cu multă jale s'au întors înapoi, la sfânta mănăstire Secul așteptând mila lui Dumnezeu și a Măriei Tale, pentru bună așezare, după facerea chiliilor.

„Adevăr vestesc Măriei Tale: loc ce au văzut ochii mei cu greu s'ar fi aflat să fie cuviincios pentru sobor mare ca acesta, de toate îndemănat. Venirea la sfânta mănăstire prea cu multă lesnire și ușurățate, morișca lângă poarta sfintei mănăstiri și alta, prea aproape, este cu puțință a se face, și mare odihnă va fi soborului de măcinat făină; lemne prea multe și prea cu lesnire

pot a se aduce pentru tot soborul; țărani și robii sfintei mănăstiri, din prea-covârșitoare mila Măriei Tale cătră sufletele părinților [ca să pe]-treacă fără vătămare și primejdia cea sufletească [cu greu] la alt loc cuviincios, prea mare liniște și odihnă va [fi] sufletului meu și părinților.

„Chiliile, după cuviincioasa rânduială, de ar fi fost cu puțință să se facă cu două rânduri, unele peste altele, așa socotesc că ar fi încăput ca la 200 de părinți înlăuntru la sfânta mănăstire. Pentru care lucru, adecă pentru zidirea chiliilor și a bolniții, cu toată rânduiala ei, de neocolită nevoie, și pentru toată cealaltă întemeiere a soborului, aruncăm grijă la Pronia milostivului Dumnezeu și la atotputernicele rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu și la prea-bogată mila Măriei Tale.

„Vestesc încă Măriei Tale că, mai înaintea de ducerea mea la Sfânta Gora ¹⁾), m'au fost învrednicit Dumnezeu, încă fiind eu în tânără vârstă, a veni aicea la închinăciunea sfintei icoane, și nepovestită bucurie am fost simțit în sufletul meu, învrednicindu-mă de trei ori a ținea cu păcătoasele mele mâni sfânta și dumnezeiasca această icoană, și am simțit și simțitor și sufletește mi-

1) Athos.

nunea lui Dumnezeu, și cu multe lacrimi am proslăvit minunile lui. Și de atunci Dumnezeu știe câtă dragoste am avut cătră acest sfânt loc, și acum, cu neurmatele judecățile lui Dumnezeu, prin bogată mila Măriei Tale dându-se spre locuința noastră sfânta aceasta mănăstire, și, fiind eu a mă [mută..., am] și năcăjit vre-o cinci zile, întru care până în sfârșit au fugit somnul din ochii mei, cum am intrat la sfânta besearică și am văzut sfânta icoană a Maicei lui Dumnezeu, care este după Dumnezeu nădejdea mântuirii mele, îndată mi s'au prefăcut toată mahniciunea și întristarea, spre mare bucurie și veselia cea sufletească. Și la privegheare, după Sfânta Evanghelie, vrând să merg la chilia mea, ca să mă odihnesc de multele ostenele ce am fost avut într'acelea zile, cu multe lacrimi m'am rugat Maicei lui Dumnezeu ca, din mila Sfinției Sale, să-mi dăruiască măcar un ceas să dorm, temându-mă ca să nu pătimesc vre-o oareșcare vătămare din multa nedormire, ce nu mi s'au întâmplat mie altă dată în viața mea.

„Și, cum am intrat în chilia mea și m'am culcat, din mila Maicei lui Dumnezeu am adormit cu foarte dulce somn, ca la 2 ceasuri, și mi s'au ușurat toată acea greutate ce am avut, și foarte

mă bucur și mă veselesc că m'au învrednicit milostivul Dumnezeu a vedea des sfânta icoană a Maicei lui Dumnezeu, mângâindu-ne, ca cu oareșcare cer pământesc, cu această sfântă și dumnezeiască biserică, întru care cu toată odihna este cu puțință a încăpea soborul părinților.

„Acestea toate am vestit Măriei Tale, și mă rog, pentru dragostea lui Dumnezeu, să nu te superi Măria Ta asupra ticăloșiei mele, pentru atâtea lungiri de cuvinte, că, la dragostea Măriei Tale cea după Dumnezeu nădăjduindu-mă, am îndrăznit a vesti ce am avut în inima mea.“

La 14 August, deci, în sunet de clopote, cei ce erau să meargă la Neamț porniau peste „pârăul sec“, pe cărările pădurii. Erau primiți în „irmosul Maicei lui Dumnezeu“. Paisie se închina icoanei bizantine a Mariei și aceasta dădea celui bătrân, slab și obosit de lungă nedormire „ca la 2 ceasuri de dulce somn“.

A doua zi se apuca de lucru, cu stăruința lui de fier. Găsise, cum am văzut, vre-o cinsprezece chilii, „cu casele de ospeți, cu eclisiarhiia“, pentru patruzeci de frați și copilul Scarlat Roset, omonim cu contele Rosetti de mai târziu, mare prieten și sprijinitor al Bisericii. Era să facă în curînd loc

pentru 200 de călugări trăind în cea mai înfloritoare gospodărie și într'un puternic curent de viață culturală.

Ultimul egumen de la Neamțu (1779) fusese un Varlaam, iar ultimul de la Secu (din 1765 la 1775), după „Scurta istorie“ din 1859, Eftimie Cananău, cu privire la care am tipărit o sumă de acte și în volumele XVI și XXI din *Studii și documente*, și cu vara căruia, din neamul Callimachi, sora lui Ioan Teodor Vodă, Paisie însuși avea legături duhovnicești, dovedite printr'o scrisoare publicată în același volum.

VIII.

Un hram la Neamț.

Viața cea nouă din mănăstire răsare, vie, la o zi de hram, din rîndurile de glorioasă laudă ale boierului grec Constantin Caragea ale cărui însemnări le-a dat d. Papadopulos-Kerameus, în volumul XIII din colecția Hurmuzaki.

„Cît timp am petrecut la Pașcani, a căzut și serbătoarea Înălțării, ce se săvîrșește la sfînta mănăstire a Neamțului, care s'a dat de înălțimea

Sa păzită de Dumnezeu prea cucernicului și vrednicului de închinare vestitului chir Paisie, după ce plecase de la altă mănăstire, care și aceia este la Neamț (*sic*) ¹, dar trecuse în stăpînirea Austriei cu cea mai mare parte din Ținut, după învoielile păcii ce s'au făcut cu Rușii la Cainargi, supt feld-mareșalul Rumiențov. Prea Cuvioșia Sa avea cu mine corespondență prin scrisori, de mai înainte, căci aflase că prea iubitul meu părinte are un manuscris vestit al unui pustnic, care cuprinde niște îndrumări vrednice de pomenire pentru viața monahicească, și mai ales pentru cei ce vreau să facă o chinovie. Care l-a și căpătat, așteptînd să i-l dau eu. Ceiace am și pus-o la cale, scriind și rugîndu-l pe dumnealui să mi-l trimeată pentru a-l face să ajungă în mîinile Prea Cuvioșiei Sale. Iar dumnealui, ca să nu fie lipsit de original, l-a scris cu mîna sa (care avea și o scrisoare minunată, ce nu era cu osebite de cel mai frumos tipar) și mi l-a trimis, și fără zăbavă i l-am trimis și eu mai departe.

„Deci și pentru ca să cunosc de față pe un om așa de vrednic de cea mai mare laudă, dar mai ales și ca să mă închin făcătoarei de minuni și

1. *Nemți* îi umbra prin gînd scriitorului.

vrednicei de laudă icoane a Prea sfintei Născătoare de Dumnezeu care se află în acea sfântă mănăstire și este din acelea pe care le aveau împărații grecești din Constantinople și, atârându-le de sulii, în chip de bairace, încunjurau cu dînsele zidurile Constantinoplei, făcînd rugăciuni; și era 'naltă de un cot, tot pe atîta de lată și sus avea o gaură în care se afla un cîrlig de fier, și cu acela o atîrnau pe sulii, și de o parte era icoana Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu cu niște șiruri de scrisoare (pe care și copiindu-le le-am trimis părintelui meu), iar de altă parte era icoana Sfîntului Gheorghe; am plecat deci din Pașcani cu prea-iubita mea Ralița, și amîndoi în butca mea cu șese cai și cu un singur rob, și trecînd prin prea frumoase înfățișări de locuri, cu dealuri împodobite cu tot felul de pomi și copaci de pădure și brazi, și cu șesuri nu tocmai întinse, și împodobite cu toate felurile de flori și udate de ape minunate prea dulci și pline de gust, am ajuns în aceeași zi spre sară la sfînta mănăstire, unde au sunat îndată clopotele, cînte deos:bită care se face Domnilor și celor d'întăiu din boieri, și am găsit pe precuviosul chir Paisie stînd afară de poarta mănăstirii cu camilafca și rasa lui și cu vre-o cînzeci de

călugări de-ai lui îmbrăcați tot așa, cari stăteau rînduiți să ne întîmpine. Și îndată ne-am coborît amîndoi din butcă foarte iute, și, apropiindu-ne, i-am sărutat cucernica dreaptă, spuindu-i că cinstea ce mi-a făcut e prea mare și peste ce ni se cade ca unor fii sufletești ai săi care ne-a primit cu cea mai mare bucurie sufletească și s'a rugat pentru noi. Apoi ne-am suit la biserică tot cu aceeași rînduială, cîntînd psaltii „Vrednic este” și am sărutat sfintele icoane, și ne-am dus în chilia Sfinției Sale. Atunci întăiași dată am văzut și eu cu ochii miei virtutea întrupată, fără patimi și cu desăvîrșire fără fățarnicie; chipul său prea dulce, fața sa prea albă, și fără un picușor cît de mic de sînge, barba lui albă și strălucitoare ca aurul Cătăhrisa de curată ce era, însă și îmbrăcămintea lui nespus de curată, și coperișurile de pat ale odăii lui, toate din mantii. Era prea dulce la sfat și fără vre-o ascundere, și cu adevărat vedea cineva un om fără trup.

„Prea Sfinția Sa era de loc din Malorosia, și cu 40 de ani în urmă a ales de fapt viața de mănăstire, pentru care a și mers la Sfântul Munte unde a petrecut aproape treizeci de ani, și a stat la un loc cu călugării vrednici de laude cari

trăiesc singurateci în adevăr acolo (cari sînt și acolo foarte rari) și, supuindu-se ca ucenic unuia din ei, s'a deprins cu viața călugărească, studiind-o după vechi scrisori grecești. Apoi s'a hotărât a se întoarce în țara lui, ori la vre-un alt loc ce ar crede de cuviință, ca să facă o chinovie, și astfel la întors, a nemerit în Ținutul moldovenesc al Neamțului, und a și ajuns egumen la mănăstire. Apoi, neputînd să schimnicească după voie, pentru schimbarea de stăpînire, cum am spus, s'a mutat la altă mănăstire, cu voia și rugăciunea Înălțimii Sale păzite de Dumnezeu, și l-au urmat peste 300 de monahi, cari trăiesc o viață plăcută lui Dumnezeu și nu în fățarnicie, cu o singură frăție de obște și unire în gânduri și cu cea mai înaltă supunere. Lucru anume al lui n'are nici unul, ci toate sînt de obște. Dintre ei se rînduiesc unii ca supraveghetori, alții ca slujitori, alții ca muncitori de pămînt, și unii nu iese nicăiri din mănăstire, iar alții se duc pînă la Iași și aiurea pentru trebile mănăstirii. Merge cineva într'o anume odaie, vede nesfârșite cămăși și izmene nespuse de curate, frumos păturite, rase și camilavce, unde vine fiecare odată pe săptămână și se schimbă și se duce; iar supraveghetorii au grijă să le spele și

să le ducă iarăşi la locul lor. Masa lor e una singură şi stă totdeauna gătită în trapezărie, unde se adună toţi părinţii în fiecare Sâmbătă şi Duminică; în fruntea lor e liturghisitorul zilei aceleia, şi se aşează în fruntea mesei, şi numai atunci mănâncă untdelem şi peşti; beau şi vin, mai mult îl beau în sănătate, dar cu rânduială, şi toţi de odată. Şi zice întâiu căpetenia: „Întru slava lui Dumnezeu“ apoi, „În sănătatea lui Vodă“, pe urmă: „În sănătatea tuturor cucernicilor creştini“ şi aşa mai departe. Iar, cât mănâncă, unul din fraţi stă într'un chip de amvon şi ceteşte Vieţile Sfinţilor; vorbe de prisos nu se spun de loc ci e o înaltă linişte şi o mare curăţenie şi cumpătare şi în ale mesei. Şi sânt orânduţi şi patru duhovnici aleşi, cari merg zilnic prin chilli şi cercetează rosturile fiecăruia.

„Şi, după ce am stat destulă vreme în chilia Prea Cuviosului chir Paisie de a cărui convorbire dulce şi plină de roade n'am putut a ne sătura de ajuns, ne-am dus în odaia ce ni s'a orânduit, care era de o nespasă curăţenie, aşternută cu mantii, Veniseră din Iaşi şi alţi boieri cu soţiile lor pentru închinare, adecă dumneaei Domniţa Sultana Moruzi, de curând măritată, cu bo-

ierul dumnisale Aga Scarlatachi Sturza și sora mai mică a dumisale, Domnița Catinca Moruzi, cu boierul dumnisale, al doilea Postelnic Săndulachi Sturza, dumnealui Spătarul Constantin Paladi cu cucoana dumisale, și alții. Și la toți li s'au dat odăi curate, așternuturi și încă și tainuri, adecă : carne, păsări, pui, pești, pâni albe alese, vin și dulciuri la toți, după câți erau cei aduși cu fiecare din dumnealor. Se dădeau și la toți cei strânsi afară din mănăstire, cari se adunaseră până la 3.000 : pâni, pești, și vin cât se cade, fără plată, decât după hram câți plecau dădeau mănăstirii fiecare ce găsiu cu cale, pe când altă dată supt alți egumeni hramul acesta era pricină de câstig păcătos și se vindeau toate cu preturi îndoite, mai ales vinul, care se socotia la 10.000 de ocale și mai mult, și pe urmă beție, și petrecere proastă, și lăutari, și toate neorânduielele celelalte.

„Si aceasta trebuie să se știe că, la alți egumeni în ziua Înălțării scoțând preoții sfânta icoană a Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, la aghiazmă, o furau din mâinile lor doi oameni aprinși de evlavie și o duceau la munți : zicând cei de față și călugării că e minunea sfintei icoane, și căsunau scandală străinilor ce veniau, Iesi și alții, și se

făcea de batjocoră sfânta noastră credinţă. Iar supt chir Paisie acest lucru fără cale nu s'a urmat căci o scotea singur cu urmaşul său, deşi înaintat în vrâstă şi suferind de podagră. Şi se făcea aghiazmă cu linişte mare.

„Şi, așa luând şi noi parte la hram, am rămas două nopţi la mănăstire, şi a treia zi ne-am întors la casele noastre“.

Cea mai frumoasă piatră de mormânt, de marmoră cu slove de duct vechiu, de multă vreme neobişnuit, e a lui Paisie, aşezată la locul ctitorilor, al Voevozilor de pe vremuri, acolo unde vor fi stat rămăşiţele lui Petru-Vodă întemeietorul. Singură din toate pietrele sepulcrale, a fost acoperită totdeauna cu o deosebită recunoştinţă şi cu o adevărată evlavie, de toţi cei cari au avut grija bisericii, așa încât nimic nu s'a stricat din liniile ei elegante. Mănăstirea fiind româno-rusească, şi inscripţia e în două limbi, un text în faţa celui-lalt. Cel românesc sună așa :

„Aicea se odihneşte fericitul părintele nostru stareţul, ieroshimonah i arhimandrit Paisie Malorosianul, carele, viind dela muntele Athonului în Moldavia cu 60 de ucenici, şi aicea mulţime

de frațu adunând, și viața cea de obște pren sine o au înnoitu, și așa cătră Domnul s'au mutat, la anul 1794, Noemvrie 15, zilele binecredinciosului Domn Mihail Suțul Vvd. și a preaosfințitului Mitropolitu Iacovu“.

Între darurile culese de Paisie pe la boierii cari aveau o deosebită evlavie pentru dânsul, este și cristelnița lui Iordachî Cantacuzino Pașcanul, precum spun aceste rânduri săpate în argintul ei :

„Această creștelniță de argint sau făcut de dum. Iordache Cantacoz. de la Pașcani și datu-s'au sfintei mănăstiri Neamțului, care dintr'o întâmplare..., chir Paisie, starețul sfintei mănăstirii Neamțului, anii 1781, Fevr. 24.

IX.

Mitropolitul Iacov și Neamțul.

O cristelniță cuprinde însemnarea darului făcut cu dânsa mănăstirii de învățatul Mitropolit Iacov Stamate, la 1799:

Această Creștelniță o au afierosit la sfânta mănăstirea Neamțului chir Iacov Mitropolit Moldavii, 1799.“

Chipul slab, fin, cu barba neagră rară al lui Iacov se vede într'un frumos tablou în ulei atârnat pe pereții bisericii Sfântului Gheorghe. Sus, el poartă această însemnare, care nu dă și numele meșterului venit de peste hotar :

„Această cadră precumu să vede s'au zugrăvit și s'au săvârșitu acumu, la anii 1797, Fevruarie 11.“

Iar alte rînduri cuprind înșirarea datelor mai însemnate din viața acestui arhipăstor neobișnuit pe care ni l-a dat țerănimea românească din părțile Bistriței ardelene :

„Smeritulú Iacovu Stamatî, cu mila lui Dumnezeu arheepiscopu și Mitropolitu Moldaviei și Exarhu plaiurilor, la anulu 1749, Iunie 24, s'au născutu, la anulu 1764, Apr. 7, au primitu cinulu călugării, la anulu 1782, Dechemvrie 18, s'au hirotonisitu episcopu a Sf. eparhii Hușului, la anulu 1792, Iunie 21, s'au suit înu Scaunulu Sf. Mitropoliei Moldaviei“.

Un alt portret, lucrat tot în ulei și poate de același pictor, care ar fi dat apoi și chipul pe care'l publică, în *Beschreibung der Moldau*, Andreas Wolf, medicul sas care a îngrijit mult timp pe Iacov, ca și pe Domnii din vremea lui, pe membrii familiei lor și pe fruntașii boieri ai Moldovei — deci un artist din Ardeal, și nu un Român, pro-

babel — se păstrează în biserica ieșeană Banu, a Banului Savin, ori a Calicilor, refăcută cu totul de Iacov, „cu ajutorul a multora celor iubitori de faptă bună pravoslavnic creștini“, la 1800, arhitect fiind alt Sas, „Her Leopold“.

Am dat însemnarea de pe acea „cadră“ în *Studiile și documente*, XV (*Inscripții II*). pp. 191-1. Afară de câteva greșeli de dată strecurate acolo, e același text. E deci un dublu al acelui tablou, căci nu cred ca el să fi fost strămutat, de atunci când l-am văzut la Iași, la mănăstirea Neamțului.

O răspîndire a acestui portret ar fi fost o datorie pentru Biserica noastră.

Cum se vede, această notiță biografică rectifică data nașterii dela Wolf: 1748 și aceia a intrării flăcăului de peste munți ca monah aici, la Neamț, care era 1765, după scriitorul sas.

„Frumoasa și solida locuință“ clădită de Iacov în această mănăstire a învățăturii sale, pentru locuința Mitropoliților, nu s'ar putea deosebi, cred, din restul zidărilor patrunghiulare care încunjură azi cele două biserici.

X.

Urmașii lui Paisie.

Între ucenicii lui Paisie se numără „Malorosienii“, cari-i succedară în egumenie : Sofronie (1794-1803), „om cu bună priință“, Dorofteiu (†1810), pe care-l trimisese, pentru a învăța grecește, la Școala Domnească din București și pe care, la întors, îl „botezase de iznoavă“ starețul Sofronie, al cărui elev se numia; bătrînul Dosoftei, „un cuvios părinte minunat și bun, blînd, neavînd nici un cusur la cele duhovnicești, dar la cele din afară cu totul slab și nevrednic, că nici a merge, nici a grăi mai nu putea“, Ioan (†1812), care întrecu pe cei de înaintea lui „cu pomba cea din afară, iară nu cu cea duhovnicească“, slujind „cu mitră și cu bederniță“.

Abia după moartea lui Ioan primi sarcina de egumen un Român, dintre acei cari nu întovărășiseră poate pe fondatorul regulei în pelerinagiile sale, Silvestru, „născut în stăpînirea Țării Ungurești“, om „credincios, cuvios, duhovnicesc și știut de toți, următoriu al Sfinților Părinți“, un sîrguitor auxiliar al Mitropolitului Veniamin în răspîndirea prin tipărituri a culturii religioase în Moldova. Și

Ilarie, al doilea „drept Moldovan“ în fruntea monastirii, „om împodobit cu multe fapte bune“, era un elev alui Paisie.

Dar aceia dintre elevii lui, cari se consacră ocupațiilor literare, sînt alții. Afară de Macarie, care nu lucra în Moldova, avem pe Gherontie, Romîn, care întovărăși pe „Sloveanul Dorotei la București, unde urma la Școala Domnească. E cel mai harnic dintre toți membrii școlii lui Paisie, acel dela care au rămas cele mai multe traduceri și tipăriturile cele mai multe. Cu aceste lucruri se ocupă el exclusiv până la moarte, întîmplată înaintea de 1814, „în sfînta monastire a Sfinților Anarguri, cea de lîngă Filippupolis, cînd să întorcea de Sfîntul Munte“, fiind rănit de hoți în cale.

Apoi: Ștefan Ierodiaconul, „cam de limbă slovenească“, mort înaintea de 1807, cînd apăru *Mineul* de Septembrie, la care lucrase, „dascalul și schimonahul“ Isaac, acesta cunoscător de grecește, om erudit, care a *diortosit* „Chiriacodromiul“ din 1811, a tradus, după multe ediții și manuscripte ale textului grecesc, „Cuvintele și învățăturile lui Efrem Sirul“; Iosif ieromonahul, care, considerîndu-se ca elevul lui Isac, îndreptă și complectă traducerea

citată, îngrijindu-se și de tipărirea ei, la Neamț, în 1818, cu o Prefață în care cita pe Nichifor Teotochi, pe Meletie din Arta, popularul geograf și istoric, și „hărțile ceale gheograficești“. Poate și monahii Stratonie și Antonie, cari scriseră în 1819 Prefața la „Cartea folositoare de suflet“, tipărită la Mitropolia din Iași, trebuie să se numere printre elevii lui Paisie reformatorul. Să menționăm, în sfârșit, pe „Rafail smeritul monah din sfânta mănăstire a Neamțului“, de care apăru la Brașov în 1812 *Ușa pocăinții*.

Cum am spus însă, cel mai însemnat reprezentant al școlii a fost Românul Gherontie, din Moldova, care-și asocie de timpuriu, în toate lucrările sale, pe munteanul, pe Bucureșteanul Grigorie.

La 1799 încă, sub Mitropolitul Dionisie, întâlnim o publicație munteană, „Cartea folositoare de suflet“, a cărei Prefață e scrisă de Gherontie și Grigorie“, traducătorii din grecește ai lucrării, pe atunci poate colegi la Școala Domnească bucureșteană.

Grigorie fu adus de Gherontie la Neamț, când părăsi această Școală Domnească de la Sf. Sava unde am văzut că fusese trimis de Paisie. Grigorie stătu alături de învățătorul său și în ultima călă-

torie alui Gherontie la Atos, călătorie din care viitorul Mitropolit al Ungrovlahiei se întorse singur, pentru a continua fără tovarăşi activitatea literară pe care o dusesese până aici împreună cu dascălul său. Dar, în loc să rămâie mai mult timp în Moldova, „prea-cuviosul arhimandrit chir Grigorie“ se stabili după 1814 în țara sa de origine, poate în Bucureşti, cum se spune, la biserica Antim, poate pe lângă Vlădica Iosif de Argeş, care-l califică de „bărbat împodobit cu știință de ajuns și în limba elinească“. Inșă chemarea la demnitatea mitropolitană, pe care n'o aștepta și n'o ceru, îl găsi în retragerea sa studiosă de la Căldărușani.

Gherasim încă figurează ca alcătuitor al celei d'intăiu cărți pe care o tipări Mitropolitul Veniamin, în 1803: „Intrebări și răspunsuri oarecare bogoslovești ale Sf. Atanasie“, tradusă din grecește, dar Prefața o scriu nedespărțitii „Gherontie și Grigorie“. Ei scriu și Cuvântul înaintea către cetitori la traducerea din grecește a Tâlcuirii Evangheliilor de Teofilact, din 1805, iscălindu-le: „Gherontie și Grigorie din sfânta mănăstire Neamțului“. Ei se înseamnă ca traducători ai „Descoperirii pravoslavnicii credință“ de Ioan Damaschin, care apăru în tipografia Mitropoliei, la 1806, cu o pre-

față a tâlcuitorilor din grecește către Mitropolitul Veniamin, „ctitor al limbii noastre“ și întemeietorul noului seminariu.

Când, în timpul războiului ruso-turc, Mitropolitul Veniamin fu scos din Scaun de Ruși, la 1807, cei doi colaboratori vor fi întreprins călătoria lor la Athos. Gherontie scriitorul nu pare a fi acela care, în *Chiriacodromiul* din Neamț, 1811, apare ca tipograf. Precum va fi deplâns însă plecarea bunului păstor, el ar fi salutat bucuros întoarcerea patronului său în Scaun. Dar cartea la traducerea căreia colaborase și în Precuvântarea căreia se laudă Mitropolitul restabilit, *Kekragarion* al Sf. Augustin, apărui în 1814, după moartea lui și, pomenind de stângerea „starețului“ său, iscălia numai „cel întru ascultare împreună cu tâlmăcitoriu petrecătoriu Grigorie“. Tot numai Grigorie iscălia și traducerea *Antifoanelor* din 1817, în care atăcând tipăriturile lui Ioan Bob, „cinstitul Vlădică din Făgărași“, numia pe preoții uniți, căroră ele li erau destinate, „popii rușinii“, cari „nici papistași curați sânt, nici Răsăriteni nestricăți“. Grigorie a prelucrat și traducerea, începută pentru episcopul Dosofteiu de Rădăuți, a Hexameronului lui Sf. Vasilie, de Ilarion călugărul.

Se mai tipăresc cărți în Neamț de la 1807 înainte, când tipografia va fi fost organizată prin îndemnul și cu cheltuiala Mitropolitului Veniamin, vechiu ucenic al Neamțului (1784-8), retras la Slatina; nici o tipăritură nu se întâlnește însă înainte de data retragerii acestui prelat la Slatina, și nici o altă influență nu putem vedea decât a sa în fundarea acestei a doua tipografii bisericești din Moldova. Iată care sânt publicațiile ieșite la 1821 de sub teascurile lui Gherontie monahul, deosebit de scriitorul ce ne-a ocupat până aici.

La Neamț apar șase din cele douăsprezece volume de „Vieți ale Sfinților“ traduse de Ștefan ierodiaconul, și anume aici iese, la 1807, cel dintâiu volum al colecției, pe Septembre, întâia lună a anului după vechiul sistem de orânduire. Un an după acest volum și după o Psaltire, se tipărește la Neamț o *Psaltichie* sau „Rânduială cum se cuvine a cânta cei doisprezece Psalmi de osebi“. După ce Mitropolitul se întoarce în Scaun, el mai face să se lucreze în tipografia monastirii *Acatistul* și „Scara prea-cuviosului părintelui nostru Ioan igumenul sfintei monastiri a Sinaiului“, în 1814; în 1815 „Cel mic și cel mare îngeresc chip: la început rasoforul și la sfârșit șase cuvinte învăță-

toare pentru viața monahicească“, *Octoiul* din 1816, *Evanghelia* din 7329, 1820-1.

Dintre urmașii lui Paisie, îngropați toți în mănăstire, au o piatră de mormânt, amintind vrednicia lor și slujba lor bună, aceștia :

Întăiu Dorofteiu Rusul, „Malorosianul“, răposat la 1810. Inscripția zice :

„Aicea să odihnește părintele nostru starețul Dorothei iroshimonahulu, Molorosianu carele au sfințit aicea în sfânta mănăstirea Neamțului, ocărmuind soborul doi ani și optu luni și paretesându-să... nu 1810, 8, s'au dus“.

În pridvor :

Episcopii Timotheiu stareț..., eroshimonahii și stareții Teofil, Ionichie, Ilarie, Domentian, Neonil, Nathanail“.

Pe altă piatră :

„Starețul... mănăstiri Neamțul..., carele au adormit la anul 1826, Noemvrie 23..., această piatră.“

Pe a treia :

„Aicea odihnește robul lui D[u]mnezeu Cuvioșia Sa păr. nostru arhim. și starețul Neonil, de neam Moldovan, născut în Sučară (*sic*), la anul 1789,

și au trecut din viață la 1853 Octomvrie 16 zile, stărițind în această ms. Niamț în trei rânduri, vreme 13 ani ¹⁾).

Pe lângă aceștia se odihnesc în pridvorul bisericii celei mari, la dreapta, în colț: Grigorie, „robul lui Dumnezeu“.

De la proigumenul Ioan avem două cruci, cu aceste însemnări:

Acestă sf/ă/ntă cruce este făcută de părinte/le/ Ioanu ieroshimonahu, proigumen, și au afirositu sf/i/nteii mănăstirii Neamțului,— 1805.“

Și:

„Ioanu Malorosianu, arhimandritu starețu svintelor mănăstiri Neamțulu șă S/ă/cului; veleat 1812.“

Gospodăria bună a lui Paisie urmează și după dânsul. Frumoasa zugrăveală bogată e, cu toată înfățișarea ei mult mai veche, abia din 1830, când tradiția de pictură românească muria, și încă meșterul e un Bucovinean, singurul pe care l'am întâlnit până acum, — în aceia parte austriacă a Moldovei desfacerea de trecut săvârșindu-se mult mai repede. Deasupra înaltei uși strălucite a lui Ștefan se citește în slove fine, strânse:

1) V. mai departe.

„S'au zugrăvit această biserică după cum să vede, cu oltariulu și cu amândoaună pridvoarăle, în zilele Prea-Înnălțatului, Prea-Blagocestivului singur stăpânitorului marelui Domn și Împărat, a toată Rosie Nicolae Pavlovici, fiind înalt cârma Bisericii Moldaviei chiriu chir Veniamin Costache, prin oserdie pre-cuv. arhimandrit și stareț a sf. mo. Neamțulu și Seculu, chir Dometian, și cu ajutorul patrioților, prin mâna lui Vasilache Chițăscul și Basili Eliman, zugravi din Sučavă, la anul 1830, Iunie 18.“

Supt Dometian și apoi supt Neonil, apărătorul drepturilor monastirii și dăruitorul de cărți pentru Ardeleni de supt păstoria marelui Șaguna, se fac încă lucrări mari. Între 1834 și 1835 se zidește biserica Bogoslovului, care poartă în frunte această inscripție, bine stilizată și cu gust săpată, după vechile tradiții :

„În zilele prea-Înnălțatului Domn Mihai Grigoriu Sturza Voevod, cu blagoslovenia Preosfințitului Mitropolit Veniamin Costache, la anul 1834 s'au început zidirea aceștii biserici unde să cinsteaște prăznuirea sfântului apostol și evanghelist Ioann Bogoslovul, în vremea răposatului stareț și arhimandritu Dometian, și s'au sfârșit întru

totul în vremea părintelui Neonil arhimandritu și starețul aceștii mănăstiri, prin sânguința și a făcătorilor de bine, la anul 1835.“

Dar o bisericuță de lemn trebuie să fi fost înaintea, căci se mai cetește inscripția de mormânt a lui Gavriil Monahul, mort în 1829.

Ba chiar data de 1809 se află pe mormântul, cu inscripția grecească, a lui Iordan fiul lui Cazan Zica din Varna :

„Aici zace robul lui Dumnezeu Iordan fiul lui Cazan Zica, din Varna ; luna lui . . . în 22, 1809. . .“

Scrisoarea de pe alt mormânt ar trimete la jumătatea veacului al XVIII-lea, dacă n'am ști că Nemțenilor li plăcea în inscripții nouă să imite ductul vechilor slove. Ea glăsuește astfel :

„. . . [zid]itorului a toate zace supt această piatră trupul shimonahului Chirim [=Quirin] Carp, acela care roagă pe toți aceia ce vor ceți pe dânsa să zică : Dumnezeu să-l iarte pentru fărădelegile câte au lucrat în lume, ca să se miostivească . . . . „

În cimitirul noii biserici se făcea loc încă din 1836 unui bogat călugăr Platon, a cărui piatră de mormânt vorbește astfel către trecător :

„Privigheți și vă rugați, că nu știți ziua nici

ceasul în care Fiiul omenesc va veni, și pre mine mă pomeniți la sfintele voastre rugăciuni, câți veți veni la mormântul meu. Platon shimonah ; 1836, Maiu 28.“

Cea din urmă inscripție funerară de la Bogoslovul e din 1848, a unor ctitori călugări :

„Această sf[â]ntă cruce s'au pus la capul răpoșăților shimonahilor, robilor lui Dumnezeu Nichifor și Nifon, unei din ctitorei Sf[â]ntului Ioan Bogoslov ; 1848, Martie.“

Cea din urmă frumoasă piatră de mormânt e din 1856, a lui Gheorghie Iuliano, înmormântat la Bogoslovul; ea poartă această inscripție :

„Supt această piatră odihnește robul lui Dumnezeu, Banul Gheorghie Iuliano, născut la anul 1800 și trecut la viața de veci în 6 Mai, anul 1856. Trecătoriule, zi: Dumnezeu să-l erte!“

Un mare boier, Iordachi Balș, prin doi prieteni din familia Cazimir, dădu monastirii din nou apa care începea să curgă la 1813, cum spune această inscripție :

„Această apă, pentru care să împărțescu 6 cișmele spre îndestulare lipsii ce până acum au avut săborul părinților de la această svântă mănăstire

Niamțul, s'au adusu, zădindu-se din nou și toate cișmelile, după rânduire prin diiata a răposatului lordachi Balș Marile-Visternicu, și va urmă spre vecinică pomenire sa și a totu niamul. Iar săvârșire aceasta s'au făcut prin epitropi rânduîț în diiata dumnalui, Spatariul Panaite Cazămir și dumnalui Banul Petrache Cazămir, în anul 1813, Iuni.

O fântână se face la 1812 (refăcută apoi în 1876), și versuri îi arată folosul:

„Vedere veselitoare
Este și folositoare,
Apă bună la privire,
Ca un dar ceresc din fire:
Slava ei este cerească, etc.“

Ilarie fu un egumen strângător, care lăsă 63.000 de lei în bani, Dometian (mort la 4 Octombrie 1834), unul mai slab. Spitalul și școala prevăzute de Regulamentul Organic nu se înființară. Urmașul său fu ucenicul iubit al lui Ilarie, egumenul de la Bărboiu în Iași, prietenul Mitropolitului Veniamin, duhovnicul lui Ioan Sandu Sturza Voevod, Sucevașul Neonil, din Bucovina, crescut între călugării nemțeni. Și el avu să se lupte cu

interesele boierilor și ale Domnului chiar, Mihai Sturza, care se satisfăceau în paguba monastirii ¹⁾ Intră în conflict cu Vodă și cu Mitropolitul, căruia nu i-ar fi dat ajutorul cerut pentru facerea noii biserici la care ținea așa de mult, și e silit a se retrage, nu fără a se plânge consulului rusesc, ceea ce-i aduse și închiderea la Iași până la intervenția mântuitoare a acestuia ²⁾. Slabul „Slovean“ Mardarie îi luă locul pe patru ani: la 10 April 1838 Neonil, iertat de Veniamin, se întorcea ³⁾. Aceleași stăruinți de boeri pentru arenda moșiilor, aceleași jalbe la consul se înseamnă și în această oblăduire ⁴⁾.

XI.

Inceputurile luptei dintre monastire și Guvernele nouă.

După moartea ucenicilor lui Paisie, așezământul dat de el decăzu, producându-se „multe necuviinți“ și amenințând chiar — spune un act dom-

---

1) N. Bănescu, *Starețul Neonil Vălenii de Munte*, 1910, p. 13 și urm.

2) *Ibid.*, pp. 25-6.

3) *Ibid.*, p. 27.

4) *Ibid.*, pp. 28-9.

nesc mai târziu — cu „surparea aceluî dumnezeiesc lăcaș“. La 1839 încă, starețul însuși a cerut „un așezământ statornic“ pe temeiul datinelor pa-siene, și Veniamin dă, la 28 April, unul care nu mulțamește nici pe stareț, legându-l prea strâns de Mitropolie¹⁾, nici pe Domn. El dădea Mitropoliei drepturi de intervenție și adăugia starețului controlul comisiunii „iconomicești“ de șase călugări, aleși pe cinci ani de Sobor, „dicasteria“²⁾.

Numai cu „blagoslovenia Mitropolitului sau arhierelui eparhiei“ — în care deci se cuprindea și monastirea, aproape liberă de până atunci — se pot primi călugării; vor sta frații zece ani până la călugărie. Starețul va trebui să aibă măcar 50 de ani. Mitropolitul anunță Domnului că locul e slobod și se trimete delegat pentru alegere, „o persoană duhovnicească... fără însă a se mesteca cât de puțin“. El întărește pe ales. Un raport al Mitropolitului, care să constate „împărechere și mită sau făgăduinți de dregătorii și întrebuițări în slujbe folositoare“, ajunge pentru casare.

Peste puțin Neonil, deprins a cârmui singur era

1) *Ibid.*, pp, 22, 31.

2) *Hrisov domnesc legiuitoriu de ocârmuirea sf. monastiri Neamțu și Săcu, Iași, 1839.*

scos și surgunit la Slatina ¹⁾. Mardarie iea acuma cârja din nou : în mijlocul unor intrigi ticăloase pentru bani și cinste, el moare, cu bănuială de otravă ²⁾. În locul gol Veniamin așează, viind singur pentru aceasta la Neamț, pe Venedict, cel din urmă ucenic în viață alui Paisie ³⁾.

Se ceru acum soborului, în Februar 1843, după scoaterea din scaun a lui Veniamin, să redacteze altă normă de viață, ceia ce se și face,—totuși în mare parte pe baza celeilalte — îndreptându-se de Meletie al Romanului. E actul ce se întărește la 4 Maiu următor.

Se prevede intrarea călugărilor numai cu voie de la Mitropolie, în împrejurări cu totul legale, și numai la vârsta de 18 ani, putând figură în sobor numai de la 24 înainte, și iarăși cu binecuvântarea Mitropolitului. Se vor alege ca monahi, după punctul al 5-lea din vechiul așezământ, mai ales cei cu „plecare la cetirea și învățarea Sfințelor Scripturi“, cum și bărbații cari prin a'lor talente și vrednicii ar fi arătat slujbe folositoare Statului și carii, obosiți de sarcina

1) Bănescu, *l. c.*, p. 31.

2) *Ibid.*, pp. 32-3.

3) *Ibid.*, p. 33 și urm.

vieții, ar dori îmbrătoșarea shimei monahicești ca un adăpost mântuitoriu“. Averile nu se mai păstrează și, oricum, nu se mai chivernisesc de noii călugări și testamentele nu se permit, putându-se lăsa numai chiliile, la urmașii în monastire. Vite, cai, trăsuri particulare, nu se îngăduie. Mărturisirea zilnică la „începători“, cât de deasă la monahi, cu desvăluirea „gândurilor lor și ale inimii taine“ e impusă. Ieșirea din monastire pe toată viața, fie și pentru alte chemări bisericesti, e oprită, fiind călugărul „dator să rabde și să sufere până la mormânt toată străntorirea vieții, pentru Împărăția cerurilor“. Măsura era luată, de fapt, ca să împiedece pe Neonil de a fi Mitropolit, în locul vacant, ori episcop de Roman. Cei mai „gingași și mai slabi“ trebuie căutați bine pentru a nu se mai întoarce în lume. Se opresc „adunările pre la chilli și ospetele în tovărășie“, din care se nasc împărecheri și sfaturi necuviincioase, vorbe deșarte și glume, patimile și tot răul“: vremea liberă să se petreacă în cetire, cu cărți de la bibliotecă, bătrânii dând, la nevoie, *tâlc* tinerilor. Cei ce n’au aplecare spre carte pot lucra pentru monastire, „ca să nu aibă pentru acele nicio nevoie a ieși în lume, ci singuri să împlinească

cea neocolită nevoie a lor cu toată liniștea și nerăsipirea sufletului"; vânzarea de cele lucrate la mireni se poate face numai, cu voia duhovnicului, „la poarta monastirii“. Carne și tabac să nu se vadă în monastire și să nu fie gustate nici afară de dânsa: băuturi afară de trapeză nu se iartă. Vânzarea spirtoaselor e cu totul oprită și cârciume nu se pot face în apropierea monastirii și schiturilor; la hramuri se opresc bețiile, fiecare din străini având a-și aduce băutura lui. Călătoriile, fie și până la târgul apropiat, ba chiar până la mitocurile vecine, sânt oprite. Trufia celor de neam bun și bogați, ca și poreclele de batjocură să se împiedece. Judecata călcărilor așezământului se va face de stareț cu 3-6 duhovnici, cari pot trimite în surgun pe la schituri sau și izgoni; acest Sfat va avea cârmuirea la moartea starețului, împreună cu dichiul, cămărașul și logofătul. Numai călugăr din cele două monastiri, nelipsit din ele, poate fi stareț; potrivit cu norma lui Paisie el va fi ales, după cuvenita privighere, iscălindu-se fiecare pe foaia de alegere. Alesul „nu se va osebi nici cu îmbrăcămintea mai pre sus decât s'au obicinuit, nici cu mese și băuturi, nici cu altele“, întocmai ca Paisie, „a căruia toată viața au fost o neînce-

tatat jertfă pentru obşteşcul bine al fraţilor săi“. El va fi „deplin puternic poruncitor şi cârmuitor Soborului“, avându-şi „privighitori tainici“ pentru a şti tot ce se petrece, şi fiind la Secul un „vechil cu nume de igumen“.

În ce priveşte cârmuirea, ea se face prin „dichiul cel mare, cămăraşul cel mare“ şi logofătul, prin nacealnicii schiturilor, prin iconomii de la „mitoace şi moşii“, cerându-se sfatul părinţilor mai aleşi, cari pot fi delegaţi la anume sarcini. Procesele se poartă prin mireni, ca „vechili stăruitori“. Pentru arendarea moşiiilor trebuie însă „formalnice mezaturi“, la Târgu-Neamţ şi niciodată la călugări. Produsele se vînd numai după strângerea unui fond de rezervă ca pentru trei ani. Vânzarea de orice avere e strict oprită, ca şi schimbul şi zalogirea; împrumuturile se fac cu voie de la Domn, cerută prin Mitropolit. Nu se pot da lefi, ci numai răsplătiri la cei bolnavi şi obosiţi. Să se facă bolniţă cu medic şi spiţer, cu călugări şi posluşnici înzestraţi cu „râvnă, răbdare şi dragoste“. Să se aibă grijă bună şi de „bolniţa celor lipsiţi, din păcatele lor, de minte şi muncii de lupte grele“ avînd pentru ei „o îndoită milă şi îngrijire, ca unii ce sînt şi pătimaşi şi în neputinţă de a se

căuta însuși și a se îngriji cu cele de nevoie“ : să fie bine îmbrăcați, să aibă paznici călugări „is-pitiți prin multă ascultare, întru tăierea vocii lor, milostivi, îndelung răbdători, — căci carele cu tot sufletul și din toată inima lor caută pe așa nenociți, mare dar vor dobândi înaintea Domnului nostru Iisus Hristos, și mare le va fi răsplătirea“. Tipografia va lucra, cerând voia Mitropoliei pentru cărți ce nu vor fi ieșit încă în Moldova ¹.

XII.

Ultime timpuri de bună gospodărie monastirească.

Numai din 1846, din zilele lui Neonil, e bolnița, a cărei inscripție de la intrare are acest cuprins : „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, întru slava sfintei cei de o ființă, de viață făcătoare și nedespărțite Treimi, și întru cinstea Sfântului slăvit mare mucenic Ioan cel Nou de la Suceava s'au zidit această biserică dinpreună cu toate chiliile câte să află în zidirea aceștii bolniță

---

1) După tipăritura din Neamț, *Uricariul*, IX, p. 179 și urm. — Întărire de Grigore-Vodă Ghica, pp. 302-5. Cf. *ibid.*, pp. 305 și urm.

În zilele bine-credinciosului și de Hristos iubitorului Domnului Mihail Grigoriu Sturza Vv. și a Preosfințitului Mitropolit al Moldaviei chirio chir Meletie, prin-sânguința cea multă, osteneala și silința din suflet a Prea-Cuvioșiei Sale chir Neonil arhimandrit și stareț Sfintei monastiri Neamțu i Secul, cu cea mai multă parte de cheltuială de la dumneai cucoana Elenco Donici, care au ajutat la aceasta pentru vecinica pomenire a iubitului dumisale fiu, Ștefănică Donici, la anul 1846, Iulie 31.“

În sfârșit tot bunului gospodar Neonil i se datorește „crucea de la cerdac“, așezată la vre-un chilometru de monastire, și pe care el a pus să se sape această amintire a turburărilor, amenințătoare și pentru călugări, de la 1821:

„Această cruce s'au rîdicat aicea spre semnul și aducerea aminte a anului 1821, când, viind Turcii în Moldova și în Țara-Românească asupra Grecilor ce se revoltase, și multe răutăți făcând bisericilor și creștinilor, fieștecare se mântuè precum putè. Deci în acel timp la această sfântă monastire stărețind Sfinția Sa părintele starețul Ilarie, ne-au poruncit mai jos însemnaților de am dus sfânta icoană a Maicei Domnului cea mare din biserica mare spre muntele Rusul, și am as-

cuns-o în pământ, într'un deal, în pădure, împreună și cu alte odoară și documente, la anul 1821, Iunie 3 : Adecă eu, Neonil arhimandrit, starețul de astăzi, dimpreună cu părintele Sevastian Cămărașul și cu părintele Filipp duhovnicul ; iară la anul 1822, Octovrie 28, ne-au rânduit iarăși părintele starețul Ilarie de am adus-o înapoi, și după rânduiala privigherei de toată noaptea și a sfintei liturghii au eșit părintele starețul cu toți preoții și diconii îmbrечаți în sfintele vestminte, și cu tot soborul, spre întâmpinare, și, viind până la locul acesta, am ajuns și noi cu sfânta icoană, și, făcându-se acathist de obște, am dus icoana iarăși în biserica mare.

„Mai însemnăm aicea și minunea care s'au făcut în fața Maicii Domnului, carea noi cei mai sus însemnați cu ochii noștri o am văzut : că din vreme când s'au început dumnezeiasca liturghie, îndată s'au înnegrit cu totul fața icoanei Maicii Domnului și s'au întunecat, întru cât ne-am înfricoșat, socotind că poate s'au stricat în pământ unde au fost ascunsă. Iară, când au eșit părintele starețul cu soborul spre întâmpinare, atuncea îndată au început a se lumina, mai întâiu la obrazul din dreapta, apoi toată fața s'au rumenit și

s'au făcut mai luminoasă decât cum era mai înainte.

„Acestea s'au însemnat spre mărirea lui Dumnezeu și a Maicii Domnului și spre aducere aminte a urmașilor. Anul 1839, Septemvrie 6.“

Iar în dos, spre bază :

„Neonil arhimandrit și stareț sfintelor mănăstiri Neamțul și Secul.“

Neonil a mai crescut tipografia și biblioteca, și a întemeiat școala greco-românească, unde fu adus ca dascăl Filaret Scriban. Dar opera cea mai onorabilă a stăreției sale a fost împotrivirea la încercările lui Mihai-Vodă Sturza de a păstra în mâinile fiului său Grigorie arenda moșiilor din Roman ale monastirii. El fu ajutat întru aceasta, nu numai de consulul rus Duhamel, dar și de „vechilul“ Neamțului și Secului, care nu era altul decât Mihail Kogălniceanu ¹. Giers, ca Trimes al Țarului, apăru atunci în monastire pentru a îndemna pe stareț la împotrivire. Venirea poruncitoare la monastire a Vlădicăi Meletie de la monastirea

---

1) Radu Rosetti, *Conflictul dintre Guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului*, în „Anale'e Academiei Române“, XXXII, p. 703 și urm. Kogălniceanu mergea așa de departe, încât pâria Guvernul că ar fi muștrat pe stareț pentru că a făcut slujbe cu pomenirea Țarului.

Burdujenilor nu folosi nimic și la urmă o despăgubire făcu pe fiul domnesc să-și părăsească arenzile. Sturza se învoi ca monastirea să nu facă școală, ci să dea un ajutor de 50.000 de lei — pe care nu-l dădu — seminariului Socola ¹.

La 1853, în ziua de 16 Octombree, zece ani de la această biruință, muria Neonil ². El dăruise în 1849 multe cărți, după cererea lui Andrei Șaguna pentru înzestrarea din nou a bisericilor prădate și nimicite de Unguri ³: călugărul Gheorghie le duse acolo, și Neonil se rugă a fi primite „ca o pângă a ostenelilor aceștii frățimi adunată întru numele Domnului“ ⁴; el mijlocia lui Gheorghieș Sturza trimeterea de Vlădica ardelean a chipului lui Avram Iancu ⁵. Și era vorba ca Șaguna însuși să vie spre cercetare în monastirea lui Ștefan-cel-Mare ⁶.

Averea monastirii în țară (Săbăuanii, Brăteștii, Răuceștii, Târpeștii, Juleștii, Volintireștii, Durăștii, Pleșeștii, Scoposenii, Tâmpăștii, Năneștii, Ciofreștii, Piscul, Hîrșeștii, Bălușeștii, Orșeștii, Crăieștii, odată

1) V. mai departe, capitolul următor.

2) Bănescu, *passim*; *Studii și documente*, XVI, pp. 173-4,

3) Bănescu, p. 61 și urm.

4) *Ibid*, p. 69.

5) *Ibid*, p. 83.

6) *Ibid* pp. 93-6.

Iepurenii, Nemțișorul, Ocea, Blebea, Oșlobenii, Drăgăneștii, Timișeștii, Buzații, Jîdeștii, Gugea, Bălțații, Lipova, Furcenii, Țolicea, Jigoreni, Orgoieștii, Țifeștii, Varnița, Mogoșeștii și Davidenii, Pipirigul, Largul, Crăpăturile, Popeștii, Golul, Gura Fărcașei ș. a.) și în Basarabia (Cotova, Visoca, Burdujenii, Cricicăuții, Nemțenii, Vlădenii, Șolcanii, Vatra Iazului și un timp Copanca și Chițcanii), era încă foarte mare: munți, moșii, păduri, mii de vite, zeci de mii de oi, mori, piue de sumane, de păsat¹.

„Neamțul“, scrie pe atunci, profesorul Vaillant, „e de sigur o foarte frumoasă mănăstire: cele două biserici ale sale, cele zece clopotnițe, cei 500 de călugări cari se mișcă în toate părțile, brazil ce fac strajă la poarta de intrare, munții înalți, acoperiți cu zăpadă, cari închid zarea, toate acestea ajung ca să-l impuie atenției călătorului. Cea mai întinsă, mai împoporată, cea mai bogată din mănăstirile Moldovei, Neamțul e ca o Capitală și centru al lor, e ținta pelerinagiilor sfinte, Ierusalimul țerii, și pelerinul merge adesea să plângă pe ruinele vechii cetăți ce se vede încă la 1500 de pași dela porțile lui².“

1). Bănescu. p. 9 și urm. l. c. pp. 706-7.

2). *La Romanie*, III, p, 428.

Icoana Maicei Domnului.

făcătoare de minuni din Monastirea Neamtu
(Dăruită de Impăratul bizantin Ioan Paleologul
lui Alexandru-Cel-Bun, (1401-1433).

XIII.

Decădere, conflict cu Statul, secularizare.

Țrmosul așezământ din 1843, în care se simte și datina bună alui Paisie și cerințele timpurilor nouă, nu fu însă pus în lucrare, și numai presiunea Statului aduse întemeierea, în 1852, a spitalului și spițării din Târgu-Neamț.

Prințul Uruzov, comandant al oștirii rusești de ocupație, nu putu să aducă, la 1853, realizarea casei de nebuni hotărâtă cu plan anume.

Astfel în Ianuar 1855 — stareț fiind rusu Natanaill — Grigorie Ghica, sfătuit de ministrul de la noul Departament, creat la 1844, al Cultelor, Dimitrie Ralet, vedește aceasta, arătând că vina o poartă „voința numai a unora, ademenită de considerații personale“. Arendările se făceau în adevăr prin „zdelce în particular“, licitația ajungând numai o formă și călcându-se și condițiile de publicitate. Se și vindea averea monastirii tot „în particular“. Schimburi se fac și cu casele din Iași. Starețul ținuse „corespondențe și pentru obiecte și împrejurări care n'au fost nici de competența sa, nici în înțelesul și datorile ce privesc pe sta-

rețel unei mănăstiri pământene“, — deci uneltiri cu Rușii. Școala dorită nu se face. Casa de nebuni, „ospitalul celor lipsiți de minte“, nu e potrivită cu timpul. Domnul îndeamnă deci pe Mitropolit a trimete un cleric pentru a ceti călugărilor ofisul de mustrare, amenințând cu stricarea așezământului și retragerea protecției sale, ce nu se cuvin „pomului neroditor al Evangheliei“ ¹⁾).

La 28 Maiu 1855 monastirea era îndatorită, — stareț fiind Dionisie Romano ²⁾, adus pentru aceasta, ca locotenet întâiu, de peste Milcov, unde, întorcându-se, fu vestitul episcop de Buzău ³⁾, — a face „o școală primară cu patru clase, un Gimnasiu cu opt clase și o Facultate de teologie cu patru clase“, pe lângă „o grădină de botanică și pomologie, precum și o fermă modelă“ ⁴⁾. Călugării cerură însă ca școala și Gimnasiul să nu fie la dâșii, cari de sigur nu aveau nevoie de zgomotul zburdatec al tineretului, ci la Târgu-Neamț,

1) Radu Rosetti, *l. c.* p. 658 și urm. *Uricariul*, IX, p. 307 și urm; Rosetti, *l. c.*, p. 721 și urm.

2) Fusese în monăstire cu 30 de ani în urmă; Rosetti, *i. c.*, p. 725.

3) Cf. pentru executarea ofisului și aducerea lui Dionisie, Rosetti, *l. c.*, p. 666 și urm.

4) Planul se datorește, după d. Rosetti, lui Asachi și lui Anastase Panu.

păstrându-și numai „clasele facultative teologice“ la care adăugiau o școală călugărească pentru învățatură elementară, cântări și slujbă. La sfârșitul anului 1856 școlile funcționau, și internatul avea 50 de elevi ¹⁾.

Căzând Ghica, înlocuit cu Caimacamul Teodor Balș, Dionisie Ardeleanul, cu gânduri naționale și culturale, care și plecase, scârbit, fu înlocuit ca petrecător și imoral. Monastirea ceru atunci și căpătă dreptul de a desființa — pentru motiv de sărăcie! — școlile din Târg precum și acel de a „re-duce programul“ teologiei, rămânind, după hotărârea din Novembre 1856, școala primară și „o umbră de Seminarium“, nesupuse controlului Statului. Școlarii din Târg fuseseră izgoniți, pe când clopotele sunau de bucurie în monastire.

Supt Gherasim urmașul cu „tendențe retrograde și scopuri lăaturalnice și interesate“ a lui Dionisie, lupta fu însă deschisă din nou. De o parte monastirea și sprijinul Rusiei, de alta tendințele naționale și culturale ale vremii nouă; de o parte și

---

1) *Hrisoavele Domnului Grigorie Ghica pentru înființarea Seminariei din monastire, o gimnazie și un internat din T. Neamțului; f. an.*

de alta drepturi; de o parte și de alta patimă și neînțelegere pentru o rânduială a lucrurilor deosebită de aceia pe care o înfățișauși apărau luptătorii. De o parte era însă un trecut ce căzuse în corupție, de alta un viitor care se ridica sigur de sine și mândru de ținta ce urmăria.

La 10 April 1858, supt Căimăcămia lui Nicolachi Vogoridi, se chema luarea aminte a starețului asupra faptului că monastirea nu vrea să fie „lumina țerii și paladiul învățăturilor“, că ea „nu-și înțelege misiunea“. „Țara, a căreia sânt averile“ — scria D. A. Cantacuzino — „este în drept să-i ceară a se trezi din somnul în care zace... Drumul în care merge nu este nici cum acela ce i s'au prescris de fericitul Paisie; nu este de fel în spiritul așezământului, nici în spiritul veacului... Soborul trebuie adânc să se pătrundă de aceste adevăruri și cugetând la darea de seamă la care va fi odată chemat, să se puie pe lucru, ca nu venind mirele în miez de noapte, să-l găsească dormind și fără haină de nuntă“. Pentru „luminarea populației până în cele mai depărtate ramuri ale sale“, Ministerul ceru, „în numele țerii“ înființarea „măcar de școale satești pe numeroasele și întinsele moșii ce are în dispoziție“, cu câte 2-400 de lei

pentru „profesor“, sau altfel să dea sarcina aceasta „părinților mai bătrâni, cuvioși și cu știință de carte“¹⁾.

O comisie din care făceau parte Vasile Sturza, Anastase Panu și colonelul Mavrodi merge la monastire să facă o cercetare cu privire la școli. Ea ceru reînființarea școlilor, grija bolniței și un control sever al veniturilor, precum și statistica averii și a călugărilor, constatând că „partea cea mai mare din părinții de acolo nu știu măcar a scrie“, că „nu este unul măcar care să poată ținea un cuvânt sau o predică“, „unul care să facă o scrisoare“, că la Seminarium sunt numai doi profesori și, ca elevi, „câțiva călugări“ urmând „neregulat“, că tipografia nu mai lucră, că monahi influenți luau moșiile în arendă.

Starețul obiectă că monastirea *nu* atârnă de Stat, urmând astfel politica lui Neoni, dar cu mai multă neînțelegere a vremii. Totuși Mitropolitul Sofronie, care începuse de mult politica lui pur bisericască, în legătură cu Rușii, primi cererea și o înaintă Guvernului. O nouă cercetare se face în Septembrie 1858 de Grigorie Cuza și Kogălni-

---

1) *Acte oficiale atingătoare de starea de acum a monastirilor Neamțul și Secul*, f. an. Cf. Rosetti, I, c., pp. 672-5., 747 și urm.

ceanu însuși locotenentul A. Catargiu, al treilea membru, lipsind ¹⁾). Raportul făcut de Kogălniceanu arată cum starețul i-a primit rău, în lipsa Mitropolitului Sofronie, care anume pentru aceasta trecuse în acea zi la Agapia. Constată astfel o „revoltă manifestă”, pe lângă „deplina decadență intelectuală și economică”, lipsa de valoare a școlii și tipografiei, pe când „biblioteca slujește de hrană guzganilor” și Casa de nebuni „este rușinea mănăstirii și omenirii”. Departamentul ceru deci „grabnica suspendare” și exilul la Vorona alui Gherasim (28 Septembrie 1856).

Gherasim nu fu însă înlăturat, poate după intervenția consulului rusesc, care de o vreme apărea ca scut al ortodoxiei prigonite, cu toată că de fapt era vorba numai de sprijinirea pentru scopuri politice a unei administrații rele și a unei dușmăanii neiertate față de cultură și nație (200 de călugări ruși locuiau încă pe atunci la mănăstire ²⁾).

Și supt Cuza-Vodă el conduce lupta și îndreptățește astfel măsura hotărâtoare a *secularizării*. De la 1-ia Iunie 1859 Ministeriul de Culte administră și averile nemțene, pe care era să le

1) Rosetti, *l. c.* pp. 676, 777 și urm.

2) Broșura citată. Cf. Rosetti, *l. c.*, p. 754 și urm.

confiște în Octombrie 1860. Răspunsul opoziției monastirești fu apelul la Rusia, prin trimeterea în Basarabia a călugărului Teofan Cristea, care izbuti să întemeieze peste Prut, pe moșia Chițcanii, hrănită cu veniturile acesteia și ale Copancăi, Noul-Neamț, al cărui întâiu egumen, scos după câțva timp pentru risipă și delapidare, a fost el. Mitropolitul Sofronie stătea la spatele uneltitorului împotriva intereselor țării și neamului, și i înțeția și purtarea neîngăduit de fără respect și cruțare a autorității civile. Călugării ajunseră a rupe pajurea țării, și Guvernul trimete pe prefectul de Neamț spre execuție cu jandarmi¹.)

Între călugări, ca membru al „comitetului chinovial,, de cinci, era și fiul de boier Sofronie Vîrnăv, unul din cei mai călduroși luptători pentru Unire²), și el fu adânc jignit de asemenea măsuri. În raportul său, el se plângea de neconținută îmbulzeală a musafirilor, „oaspeți închinători“, cari poate nici nu dădeau pe la biserică, și a călu-

---

1.) Radu Rosetti, partea a II-a, *passim*. Cf. *Studii și documente*, XIX, p. 40 și urm. — Sofronie voia ca drepturile Neamțului să fie supuse „hotărârii conferinței evropiene“. — V. și Narcis Crețulescu, în *Arhiva* din Iași, XXIII.

2.) V. *Studii și documente*, XIX, p. 1 și urm.

gărilor din schiturile desființate de Guvern, de reaua stare a ospiciului de invalizi, cu lucruri și așternuturi putrede, de ruina spitalului de nebuni, în care erau 75 de bolnavi, — și el voia să se facă noua clădire chiar în monastire, „pentru ca să nu ni se ridice, nouă, membrilor acestui chinoviu monahic, dritul a fi și noi folositori, prin înseși ale noastre personale servicii, omenirii suferinde“ —, de neîndestularea tipografiei, „care niodată, cu tot renumele său, ce impoză, n’au îndestulat nici măcar bisericile țării cu cărți ecleziastice, căci (lucru de necrezut !) înseși bisericile acestei monastiri sânt cu totul lipsite de cărțile cele mai necesare“, și el doria ca și pentru școli să se lucreze aici. El însemna cu acest prilej că „nicăierea mai bine decât în această Sfântă Lavră nu s’ar putea executa mai cu mare economie tipărirea cărților, căci lucrătorii toți, afară de un șef experimentat, s’ar recruta dintre părinții chinoviului fără să costeze un ban pentru salariu sau cea mai mică întreținere, toți părinții fiind, și fără aceia, întreținuți de cătră Stat“.

Sofronie știa că biserica „este monumentul cel mai vrednic de mirare al lui Ștefan-cel-Mare“, și știa și înnădirea bisericii, poate de Lăpușneanu;

el era contra turnurilor de lemn adause la cel vechiu și propunea, până la facerea lor de zid, „să se acopere cu table de aramă și cu cherestea de fier“. Un arhitect fusese în urmă, și el constatase că zidăria e „atât de puternică, încât poate suporta încă o biserică peste aceasta“. În Seminarium el vede „templul templelor“, dar nu-i scapă din vedere, ca profesor și inspector, „lipsurile cele mai înrâncenătoare“ și-l doare inima de școlarii „fără haine, desculți, chiar fără hrană cuvenită, încât nevoit am fost a li duce cu ciuberele mâncare din rămășița cazanelor chinoviului; fără așternuturi, dormind unii pe scândurile goale“; sânt abia „profesorași“ pentru trei clase primare, neîntemeindu-se din nou încă a patra și Gimnaziul; Ministeriul trimesese abia ceva cărți și un ajutor de 200 de galbeni; socoteala bugetară era pentru 50 de elevi și se adunaseră 95, „cea mai mare parte sârmani de părinți“, cu o „inteligență rară“, și „setoși de învățătură“. Profesorii stăteau la arhondaric și n'aveau nici haine „după timpul frigos din munți“. La școală lipseau geamurile și „la începutul timpului frigos al iernii, din însăși sărăcia mea, nu m'am îndurat de a nu pune peste una sută de geamuri“. Și totuși „domnii ministru-

primariu“ fusese pe la monastire și se speriasse și el de ce văzuse! Și acel ce scria aceste rânduri triste, la 10 Ianuar 1861, gândinduse că școala e „adevăratul templu al luminii, al patriotismului și al unirii întregului popor român“, nu cerea decât pentru dânsa, iar nu pentru sine, „mulțămii fiind cu pitanul ce mă hrănesc și cu sumanul ce port“¹.

Din 700 și mai bine de monahi era deci încă unul ca acesta care spunea Statului în față că grija luminii în monastire o are tot așa de puțin ca și autonomia chinovială pe care o înlocuia. Cuvintele lui Sofronie Vârnav pot încheia această carte în care se dau amintiri tocmai pentru a se trezi oriunde se cuvine acel simț curajos și îndrăzneț al datoriei prin care singur această societate poate ieși dintr'o criză morală tot mai grea.

Să amintim însă și aceia că, peste trecere de

---

1. *Apendice la petițiunea monahului Sofronie Vârnav* broșură fără loc și an. Ca întâmpinare la „calomniile și injuriile aruncate asupra-mi de monahul Sofronie Vârnav prin suplica sa adresată Camerei și publicată în *Tribuna Română*, No. 154“, tipărește starețul Timoteiu „Răspuns S. Sale mon. Sofronie Vârnav“. O învinuire e aceia că Sofronie strică legea fiindcă spune cuvinte de rost și nu de pe carte.

treizeci de ani, la un an după moartea lui Timoteiu restauratorul monastirii, călugărul cel adevărat și sfânt care era Mitropolitul Iosif al Moldovei atrăgea și el luarea aminte asupra decăderii Neamțului, unde nici călugări tineri nu mai veniau după legile nouă, și el amintea că „aici, ca și în toate sfintele monastiri ale patriei,... nenumărată mulțime de tot felul de oameni și din toate clasele societății noastre române au găsit adăpost și mângâiere sufletească și trupească, ca în cel mai sigur azil de scăpare în toate nevoile vieții“, pomenind fabricile, acum oprite, de șaiac, de potcape,—din care se trimesese odată și lui Șaguna—, de croitorie, de cufărărie, de cizmărie și celeralte precum și legătoria și tipografia¹.) Nici Iosif nu scapă din vedere că „aici erau adunați până și monahi din toate provinciile locuite de Români, ca niște reprezentanți ai aceluiaș neam“, Dometian fiind Brașovean, Neonil Bucovinean, iar Timoteiu Basarabean, „toți Români fără ură unii cătră alții și fără pretențiuni că unii ar fi mai Români decât alții“. Și el încheie astfel : „Mănăstirea Neamțului trebuie să existe, și are drept la existență, pentru gloria

---

1) În 1862 fu apoi focul cel mare din care periră și manuscrise.

Bisericii noastre române și pentru onoarea patriei“, și ea cere numai „dintr'al său, cere din averea sa adunată prin donațiunile străbunilor pioși și conservată de secole de către monahii cari au viețuit în aceste sfinte mănăstiri până astăzi“¹).

— SFÂRȘIT —
ȘI
LUI DUNDEZEU LAUDĂ

---

1) In broșură (1889), și în *Uricariul* XI, p. 285 și urm.

TABLA CUPRINSULUI

	<u>Pag.</u>
I. Vremea cea mai veche.—Inainte de Ștefan fiul lui Alexandru	7
II. Epoca lui Ștefan fiul lui Alexandru	12
III. Cele d'intăiu odoare	15
IV. Ștefan-cel-Mare și monastirea Neamțu	20
V. Odoare din veacul al XVI-lea	30
VI. Decădere în veacul al XVIII-lea până la reforma lui Paisie	34
VII. Paisie	39
VIII. Un hram la Neamț	56
IX. Mitropolitul Iacov și Neamțul	64
X. Urmașii lui Paisie	67
XI. Inceputurile luptei dintre monastire și Guvernele nouă	79
XII. Ultimele timpuri de bună gospodărie monastirească	85
XIII. Decădere, conflict cu Statul, secularizare	92

In Tipografia Monastirii Neamtu

Au apărut până acum următoarele cărți:

	<u>Lei</u>
1. AMINTIRI DIN MARELE RAZBOI de I. P. S. Metropolitan Pimen al Moldovei	20.00
2. MĂRĂȘEȘTII, LOCUL BIRUINȚEI de I. P. S. Mitropolitul Pimen al Moldovei	15.00
3. UNDE MERGEM ?	12.00
4. CĂLĂUZA MONASTIRII NEAMȚU	3.00
5. URMAREA LUI IISUS HRISTOS (In 5 Volume).	23.00
6. EPISTOLIE către creștinii ortodocși	3.00
7. VIAȚA CUVIOASEI PARASCHEVA	2.00
8. ADVENTISMUL și combaterea lui	4.00
9. CE SĂ CREZI ȘI CUM SĂ TRĂEȘTI ? (Ed. II).	4.00
10. ICOANELE de Pr. C. Vuescu	4.00
11. IERARHIA BISERICEAȘCĂ de Ic. A. Simionescu	4.00
12. CRUCEA LUI HRISTOS (Ediția 5-a)	4.00
13. JOS BETIA (Ediția II)	5.00
14. CRĂȘMĂ TREAZĂ	4.00
15. CARTE DE RUGĂCIUNI	4.00
16. VIAȚA SF. VASILE de P. S. Episcop Nicodem	4.00
17. SF. EVANGHELIE DUPA MATEIU	12.00
18. " " " MARCU "	8.00
19. " " " LUCA "	14.00
20. " " " IOAN "	10.00
21. CŪ CE TRĂESC OĂMENII	4.00
22. POEZII RELIGIOASE	5.00
23. PARACLISUL MAICII DOMNULUI	2.00
24. SF. TRADIȚIE	3.00
25. GAZETA „VESTITORUL SAȚELOR“ apare de 2 ori pe lună, abonamentul pe an	40.00
26. FOAIA „METROPOLIA MOLDOVEI“ apare odată pe lună, abonamentul pe an	50.00